

Propovjedaonice splitske i trogirске katedrale

Durut, Nikolina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:884490>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-05**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Sveučilišni diplomski studij

Povijest umjetnosti, smjer: opći

Nikolina Durut

Propovjedaonice splitske i trogirске katedrale

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Diplomski sveučilišni studij povijest umjetnosti; smjer: opći (dvopredmetni)

Propovjedaonice splitske i trogirke katedrale

Diplomski rad

Studentica:

Nikolina Durut

Mentorica:

izv. prof. dr. sc. Ana Mišković

Komentorica:

dr. sc. Đurđina Lakošeljac

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Nikolina Durut**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Propovjedaonice splitske i trogirke katedrale** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 2024.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Ciljevi rada.....	2
3. Povijest istraživanja.....	3
5. Od ambona do propovjedaonice.....	13
6. Propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu	14
7. Propovjedaonica katedrale Sv. Lovre u Trogiru	17
8. Srodna djela	19
9. O problematici dviju propovjedaonica	23
10. Zaključak.....	31
11. Literatura	32

Propovjedaonice splitske i trogirske katedrale

Sažetak

Znanstveni diskurs vezan za propovjedaonice katedrala Sv. Dujma u Splitu i Sv. Lovre u Trogiru u posljednjih stotinjak godina obilježile su brojne rasprave i različite perspektive. Zbog nedostatka povijesnih izvora, konkretni zaključci o kontekstu nastanka, dataciji i njihovu međudnosu još uvijek nisu sasvim jasno definirani. No, već je davno utvrđena njihova pripadnost grupi skulptorskih radova iz 13. stoljeća, koju čine rečene dvije propovjedaonice i fragmentarno ili u cijelosti sačuvani primjerci liturgijskog namještaja iz trogirske katedrale, crkve Sv. Marije u Bribiru i porušene romaničke dubrovačke katedrale. Komparativnom analizom temeljnih sastavnica dalmatinskih propovjedaonica i ciborija, zamijećeni su umjetnički dijalozi sučelnih obala Jadrana te su utvrđene stilske podudarnosti s pojedinim apulskim kiparskim ostvarenjima. Ključna točka analize bila je konvergencija načina projektiranja i oblikovnih elemenata tog liturgijskog namještaja, osobito izvedbe motivike kapitela. Naposljetku, u ovom diplomskom radu sažeta su dosadašnja promišljanja o dvjema propovjedaonicama, ali i otvorena neka nova pitanja na koja će odgovore možda pružiti buduća istraživanja.

Ključne riječi: kiparstvo, propovjedaonice, liturgijski namještaj, ažurirani kapiteli, Dalmacija, Split, Trogir, 13. stoljeće

1. Uvod

Intenziviranje gradnje sakralnih zdanja u 13. stoljeću pratio je recipročan zamah u opremanju crkvenih interijera. U odnosu na dugotrajno projektiranje i gradnju monumentalnih katedrala, čiji su planovi bili podložni višestrukim mijenama, liturgijski namještaj realiziran je u jednom dahu prema određenim arhitektonsko-skulptorskim predlošcima.

Pojava prvih propovjedaonica zabilježena je u 11. stoljeću na tlu današnje Italije. Istaknutim položajem u crkvenom prostoru, propovjedaonica je imala funkcionalan i simboličan karakter, a razvoj njezine forme bio je sukladan popularnosti kulture propovijedi. Pomak od ustaljenog četverostranog oblika propovjedaonice konstituiran je poligonalnim tlocrtnim rješenjem čijim se vrhuncem smatra propovjedaonica u baptisteriju katedrale u Pisi koju je 1260. godine načinio Niccolò Pisano. Njoj su arhitektonskim konceptom, iako ne i skulptorskim programom, donekle srodne propovjedaonice katedrale u Splitu i Trogiru. Iako njihova izvedba svjedoči o znatnoj razini umjetničke kvalitete, dva dalmatinska spomenika u pojedinim su elementima još uvijek enigmatična stručnjacima povijesnoumjetničke znanstvene discipline. Naime, uslijed nedostatka pouzdanih povijesnih podataka i čvrstih uporišta, zapriječeno je donošenje konkretnih zaključaka o kontekstu njihova nastanka, dataciji, autorstvu i međuodnosu. Dugotrajni pokušaji razrješavanja ključnih pitanja vezanih za propovjedaonice splitske i trogirске katedrale rezultirali su njihovim uvrštavanjem u skupinu srodnih djela dalmatinske produkcije, inspiriranih pojedinim apulskim skulptorskim rješenjima. Na temelju komparacije, posebice ažuriranih kapitela s vegetabilno-animalnim prepletima, propovjedaonice splitske i trogirске katedrale moguće je povezati sa sačuvanim fragmentima propovjedaonica iz franjevačke crkve u Bribiru i porušene romaničke dubrovačke katedrale te cjelovito sačuvanim ciborijem trogirске katedrale. S grupom je tek načelno moguće povezati i kapitel iz klaustara zadarskog franjevačkog samostana.

Idejna misao ovoga rada bila je monografski, ali i problematski pristupiti temi u skladu s mogućnostima, kako bi se na jednome mjestu okupile sve dosadašnje spoznaje, ali i pitanja *à propos* dviju propovjedaonica na koje struka još uvijek nije pronašla ni ponudila odgovor.

2. Ciljevi rada

Cilj ovog diplomskog rada jest sustavna i koherentna obrada propovjedaonica katedrala Sv. Dujma u Splitu i Sv. Lovre u Trogiru sa svrhom osvještavanja njihova značaja u nacionalnim ali i širim okvirima. Sažetim pregledom dosadašnjih istraživanja obuhvatit će se različite perspektive i zaključci stručnjaka od kojih neki predstavljaju ključna zapažanja vezana za razumijevanje ove teme. Nakon kraćeg pregleda povijesnih prilika, minucioznog opisa i formalno-stilske analize propovjedaonica, navest će se korpus srodnih djela koja dalmatinsku umjetničku produkciju povezuju s onom suprotne strane Jadrana. Nakon toga ukazat će se na kompleksnu problematiku datacije, autorstva i okolnosti nastanka propovjedaonica, njihove izvorne forme, položaja i sl. Analizom njihovih konstruktivno-dekorativnih elemenata pokušat će se ukazati na pojedine probleme i pitanja koja mogu potaknuti nove rasprave i tumačenja.

3. Povijest istraživanja

U daljnjem tekstu bit će navedeni zaključci domaćih i stranih autora koji su se bavili problematikom propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu i one u katedrali Sv. Lovre u Trogiru. Temeljna pitanja dosadašnjih istraživanja bila su vezana uz postanak, dataciju i likovnu vrijednost navedenih spomenika, ali je njihovo rješavanje rezultiralo mimoilaženjem stavova, nesuglasticama i brojnim ponavljanjima. Međutim, unatoč nedostatku pouzdanih podataka, valja naglasiti kako se propovjedaonice ne mogu promatrati kao odvojene cjeline jer su stručnjaci odavno uočili njihovu sličnost, kao i poveznicu s još nekim djelima.

Interes za detaljnijim proučavanjem trogirске stolne crkve i njezine opreme probuđen je još u 17. stoljeću, kada je povjesničar Ivan Lucić, u djelu *Memorie storiche di Tragurio ora detto Traù* iz 1674. godine, objavio niz podataka o katedrali, ali ne i propovjedaonici.¹ Prva traganja za vremenom njezina nastanka zabilježena su gotovo stoljeće kasnije (1756. godine) u vizitaciji biskupa Didaka Manole,² ali je više od stoljeća trebalo pričekati na prve povijesno-umjetničke analize. Premda je Daniele Farlati još 1769. godine publicirao brojne vijesti o trogirskoj katedrali, ni u njegovu djelu nisu izneseni podaci o propovjedaonici.³

Izostanak pouzdanih vijesti o vremenu nastanka i majstoru svojstven je i za propovjedaonicu splitske katedrale. Naime, do današnjih se dana prenosi nepotvrđena predaja o njezinoj gradnji zapisana u prosvjedu Alberta Papalića od 2. srpnja 1685. godine, koji se protivio premještanju propovjedaonice.⁴ Osim opisa, u tom je spisu zabilježena i predaja prema kojoj je za gradnju propovjedaonice zaslužna udovica splitskog gradskog kneza Ivana Frankopana, Kolafisa,⁵ koju se tradicionalno povezuje i s gradnjom prvih dvaju katova zvonika splitske stolne crkve sredinom 13. stoljeća.⁶

Veće zanimanje za splitski i trogirski spomenik pokazali su pojedini istraživači već u drugoj polovici 19. stoljeća. Tako je 1855. godine Vicko (Vincenzo) Celio-Cega iznio tezu da su propovjedaonica i ciborij trogirске katedrale nastali u isto vrijeme te je pritom naveo i podatak da je u izradu propovjedaonice utrošeno osamsto zlatnih cekina.⁷ Međutim, budući da pouzdanih podataka o izradi propovjedaonice nema, njegov navod treba uzeti s velikom dozom opreza.

¹ G. LUCIO, 1674., 477-489.

² C. FISKOVIĆ, 1940., 53.

³ D. FARLATI, 1769., 303-448.

⁴ L. JELIĆ, 1894., 42.

⁵ L. JELIĆ, 1894., 42-43.

⁶ LJ. KARAMAN, 1952.a, 5.

⁷ V. CELIO-CEGA, 1855., 16-17.

Trogirsku i splitsku propovjedaonicu prvi je detaljnije opisao i valorizirao Rudolf Eitelberger von Edelberg 1861. godine.⁸ On je ujedno primijetio i njihovu sličnost, naglasivši pritom veću kvalitetu splitske – po njegovu mišljenju starije, ljepše i vrijednije propovjedaonice.⁹ Osim toga, osvrnuo se i na ciborij trogirske katedrale koji je zajedno s propovjedaonicom datirao u 15. stoljeće.¹⁰ Premda je po pitanju datacije navedenih djela kasnije došlo do promjena, njegov sud o likovnoj i estetskoj vrijednosti splitske propovjedaonice prihvatili su i kasniji istraživači.

Tako je, primjerice, Thomas Graham Jackson smatrao kako, s obzirom na kiparsku kvalitetu i maštovitost prikaza kapitela, splitska propovjedaonica nema premca u romaničkoj umjetnosti.¹¹ Iako je dijelio mišljenje Rudolfa Eitelbergera von Edelberga da je trogirska propovjedaonica možda nastala po uzoru na splitsku,¹² za obje je predložio znatno raniju dataciju. Naime, na temelju usporedbe s Buvininim drvenim vratnicama splitske katedrale, tamošnju je propovjedaonicu datirao u prvu polovicu 13. stoljeća, dok je propovjedaonicu i ciborij trogirske katedrale tek okvirno datirao u isto stoljeće smatrajući ih radom iste ruke.¹³ Za kipove arkandela Gabrijela i Marije na ciboriju trogirske stolne crkve predložio je dataciju u 15. stoljeće.¹⁴

U vodiču po Splitu i Saloni iz 1894. godine, Luka Jelić je splitsku propovjedaonicu odredio kao rad splitske kiparske škole 13. stoljeća te je predložio atribuciju Andriji Buvini ili njegovu učeniku.¹⁵ Zbog vješte izrade, polikromnog efekta i odmjerena tlocrta, definirao ju je kao idealno umjetničko ostvarenje romaničkog sloga.¹⁶ Simon Rutar je u istom vodiču podržao dotad ustaljeno mišljenje o kronologiji nastanka dviju propovjedaonica, a ukazao je i na ljepotu trogirskog ciborija, naročito njegovih kapitela.¹⁷

Početkom 20. stoljeća Émile Bertaux zamijetio je sličnost kapitela propovjedaonice splitske stolne crkve s onima na ciborijima katedrala u Bitontu i Bariju datiranim u tridesete godine 13. stoljeća. Osim toga, ukazao je na sličan (heksagonalni) oblik splitske i danas rastavljene propovjedaonice katedrale u Traniju iz nepoznatog vremena, što ga je ponukalo na to da naglasi veze između dalmatinske i južnotalijanske romaničke skulpture.¹⁸ No, kako je

⁸ R. EITELBERGER VON EDELBERG, 1861., 83, 118-120.

⁹ R. EITELBERGER VON EDELBERG, 1861., 83, 118-120.

¹⁰ R. EITELBERGER VON EDELBERG, 1861., 81-83.

¹¹ T. G. JACKSON, 1887., 44.

¹² T. G. JACKSON, 1887., 124.

¹³ T. G. JACKSON, 1887., 46, 123-125.

¹⁴ T. G. JACKSON, 1887., 124.

¹⁵ L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894., 96-97.

¹⁶ L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894., 97.

¹⁷ L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894., 267.

¹⁸ É. BERTAUX, 1904., 673-674.

već zamijetio Cvito Fisković, Bertaux tom prilikom nije uočio sličnosti u oblikovanju lukova slijepljivih arkada na našim propovjedaonicama i onih na propovjedaonici u Barletti.¹⁹

Godine 1908. Frederick Hamilton Jackson iznio je mišljenje da je izvedba kapitela trogirске propovjedaonice bliža kovanim umjetninama, a splitske drvorezbarskim radovima, prihvativši tezu da je u izradi potonje ulogu imao Andrija Buvina.²⁰ Za ciborij trogirске katedrale konstatirao je kako tipološki donekle podsjeća na neka rimska ostvarenja 12. stoljeća, ali da je u proporcijama najbliži ciboriju crkve San Nicola u Bariju.²¹ Osim toga, ukazao je na slično oblikovanje kapitela trogirskog ciborija i propovjedaonice, zbog čega je smatrao da potječu iz istoga vremena, dok je kipove iz kompozicije *Navještenja* na ciboriju naveo kao ostvarenja 15. stoljeća.²²

Svega dvije godine kasnije, Ugo Monneret de Villard uvrstio je trogirski ciborij u istu skupinu s kotorskim i korčulanskim, određivši ih pritom kao radove 13. ili 14. stoljeća.²³

U članku iz 1911. godine Dagobert Frey nije spominjao različitosti u obradi kapitela na dvjema propovjedaonicama, već je naveo da ga oni podsjećaju na srednjovjekovne zlatarske radove, dok je Attilio Tamaro obje propovjedaonice smatrao produktima iste radionice, ali je ciborij pokušao datirati u 14. stoljeće.²⁴

U knjizi *La Dalmazia monumentale*, koju su 1917. godine objavili Adolfo Venturi, Ettore Pais i Pompeo Molmenti, splitska je propovjedaonica određena kao rad iz 13. stoljeća, dok je trogirska, zajedno s kipovima iz kompozicije *Navještenja*, bez obrazloženja pripisana majstoru Mavru.²⁵ S time se očito slagao i Alessandro Dudan, koji ju je također naveo kao Mavrovo djelo, dok je za splitsku prihvatio atribuciju Buvini ili njegovu učeniku.²⁶

U knjizi *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka* iz 1922. godine, Miloje Vasić podržao je mišljenje R. von Edelberga, T. G. Jacksona i drugih autora koji su držali kako je splitska propovjedaonica služila kao uzor za trogirsku.²⁷ Propovjedaonicu splitske katedrale datirao je u kraj 13. ili početak 14. stoljeća, a ukazao je i na sličnost u obradi kapitela trogirске propovjedaonice i ciborija, s time da je potonji smatrao nešto mlađim. Pritom je dodatno razradio i primjerima potkrijepio Jacksonovu opasku da

¹⁹ C. FISKOVIĆ, 1970., 61.

²⁰ F. H. JACKSON, 1908., 276-277, 296.

²¹ F. H. JACKSON, 1908., 276.

²² F. H. JACKSON, 1908., 276.

²³ U. MONNERET DE VILLARD, 1910., 130.

²⁴ Navedene publikacije bile su nedostupne, stoga su navedeni podaci preuzeti iz sekundarnog izvora – članka Cvita Fiskovića (C. FISKOVIĆ, 1970., 61).

²⁵ A. VENTURI – E. PAIS – P. MOLMETI, 1917., 11, 68, 76, Tav. XXII, Tav. XL. Navedena publikacija bila je poznata i Cvitu Fiskoviću, ali je on zabunom naveo da je Mavru pripisan kapitel na trogirskom ciboriju. Usporedi: C. FISKOVIĆ, 1970., 61.

²⁶ A. DUDAN, 1999., 101.

²⁷ M. VASIĆ, 1922., 280-297.

trogirski ciborij pripada rimsko-apulskom tipu. Međutim, poveo se za Jacksonovim pogrešnim transkriptom natpisa na bazi ispod kipa arkandela Gabrijela, pa je pogrešno zaključio da se ondje spominje ime naručitelja. Budući da je zamijetio sličnost u obradi likova iz kompozicije *Navještenja* na trogirskom ciboriju s reljefima propovjedaonice u Pisi, zaključio je kako je majstor Mavar bio stranac koji je radio pod izravnim utjecajem Niccolò Pisana. No, po pitanju datacije trogirskog ciborija i kipova na njemu nije se složio s Jacksonom, već je smatrao kako su Gabrijel i Marija nastali zajedno s ciborijem, premda ne nužno i od ruke istoga kipara. Također, podržao je i mišljenje É. Bertauxa o sličnosti propovjedaonice splitske katedrale s onima na području južne Italije.

Slično mišljenje dijelio je i Pietro Toesca, koji je smatrao kako su obje propovjedaonice nastale u dodiru sa sličnim južnotalijanskim spomenicima, zato ih je na osnovu stilskih karakteristika svrstao u jadransku umjetnost 13. stoljeća.²⁸

Ranije stavove o apulskom utjecaju pri nastanku navedenih trogirskih i splitskih spomenika prihvatio je i Ljubo Karaman.²⁹ Ukazao je na sličnosti ciborija i dvaju propovjedaonica s crkvenim namještajem u Bariju i Barletti, uvrstivši ih u produkciju Radovanove škole.³⁰ Zamijetio je i preplitanje Radovanova stilskog nasljeđa s dinamikom gotičkog izraza na kipovima *Navještenja* koje je smjestio u kraj 14. stoljeća.³¹ Karamanove datacije splitske i trogirске propovjedaonice varirale su u rasponu od prve polovine 13. do početka 14. stoljeća.³²

U knjizi posvećenoj Dioklecijanovoj palači, koju je Frane Bulić 1927. godine objavio u koautorstvu s Ljubom Karamanom, Bulić je u potpunosti preuzeo opis i mišljenje R. Eitelbergera von Edelberga, T. G. Jacksona i L. Jelića, pa je napisao kako je propovjedaonica splitske katedrale djelo Buvine ili njegova učenika iz 13. stoljeća.³³ Na stav o lokalnom postanku dviju propovjedaonica i trogirskog ciborija nadovezao se i Ćiril Metod Iveković, koji je 1927. godine objavio niz njihovih snimaka.³⁴

U vodiču po Trogiru iz 1936. godine, Ivan Delalle prihvatio je dataciju trogirске propovjedaonice u 13., a ciborija u 14. stoljeće te njegovu atribuciju Mavru.³⁵ Isto je mišljenje dijelio i Kruno Prijatelj, koji je za splitsku propovjedaonicu također prihvatio dataciju u 13.

²⁸ Podatak je preuzet iz sekundarnog izvora. C. FISKOVIĆ, 1970., 62.

²⁹ LJ. KARAMAN, 1952.b, 41 (sl. 37, 57, 59); LJ. KARAMAN, 1963., 47.

³⁰ LJ. KARAMAN, 1934., 109.; LJ. KARAMAN, 1938., 46.

³¹ LJ. KARAMAN, 1933., 13.

³² LJ. KARAMAN, 1938., 46; LJ. KARAMAN, 1963., 33.

³³ F. BULIĆ – LJ. KARAMAN, 1927., 204-206.

³⁴ Ć. M. IVEKOVIĆ, 1910., 23., tab. 19, 20, 21 (donje dvije fotografije prikazuju kapitule propovjedaonice, ne ciborija), 22, 23 (sl. 1-6).

³⁵ I. DELLALE, 1966., 45.

stoljeće.³⁶ Da je trogirski ciborij nastao u 14. stoljeću, prihvatio je još ranije Cvito Fisković,³⁷ a potom i Jovanka Maksimović, koja je istraživala ciborij u kotorskoj katedrali.³⁸

U publikaciji iz 1962. godine, Vojeslav Molé priklonio se mišljenju da je trogirski propovjedaonica mlađa od one splitske, čiji oblik podsjeća na propovjedaonicu katedrale u Traniju iz prve polovine 13. stoljeća, a oblikovanje kapitela na apulske kapitule iz druge polovine 13. stoljeća.³⁹ Osim toga, Molé je smatrao kako splitska propovjedaonica nije nužno nastala po uzoru na propovjedaonicu Niccolò Pisana u Pisi, već po uzoru na neka apulska djela.⁴⁰ Trogirsku je propovjedaonicu odredio kao jednostavniju inačicu splitske, ali s preglednije organiziranom dekoracijom i kapitelima srodnim onima na trogirskom ciboriju, koji također posjeduje karakteristike apulskog porijekla.⁴¹ Kipove iz kompozicije *Navještenja* na trogirskom ciboriju definirao je kao djela s kraja 13. stoljeća, na kojima su jasno primijenjena načela gotičkog oblikovanja.⁴²

Duško Kečkemet uvažio je dataciju splitske propovjedaonice u 13. stoljeće, a tom se mišljenju priklonila i Đurđica Horvat.⁴³

U pregledu srednjovjekovne arhitekture i kiparstva našeg priobalja iz 1963. godine, Gojko Subotić je propovjedaonice datirao u drugu polovinu 13. ili početak 14. stoljeća, a pisao je i o mogućim toskanskim i lombardskim uzorima, ali i potencijalnom porijeklu majstora Mavra, koji je po njegovu mišljenju najvjerojatnije bio stranac.⁴⁴

Aleksandar Deroko predložio je dataciju trogirskog ciborija oko 1260. godine i njegovu atribuciju majstoru Mavru iz Pise, ali je obje propovjedaonice datirao u početak 14. stoljeća, s time da bi splitska i po njegovu mišljenju ipak bila nešto starija.⁴⁵

Prvu studiozniju povijesnoumjetničku analizu trogirski propovjedaonice i ciborija te kipova iz kompozicije *Navještenja* objavio je 1970. godine Cvito Fisković u članku *Trogirski majstor Mavar*.⁴⁶ Ondje je donio pregled dotadašnjih istraživanja te je ciborij, kipove i propovjedaonicu u trogirskoj katedrali argumentirano pripisao Mavru, domaćem majstoru, i njegovoj radionici.⁴⁷

³⁶ K. PRIJATELJ, 1951., 30, 101.

³⁷ C. FISKOVIĆ, 1939., 53.

³⁸ J. MAKSIMOVIĆ, 1961., 40-41.

³⁹ V. MOLÈ, 1962., 176.

⁴⁰ V. MOLÈ, 1962., 176-177.

⁴¹ V. MOLÈ, 1962., 177.

⁴² V. MOLÈ, 1962., 177.

⁴³ ENCIKLOPEDIJA, 1962., 602 (Duško Kečkemet, enc. jed.: Hrvatska); ENCIKLOPEDIJA, 1966., 116 (Đurđica Horvat, enc. jed.: Romanika).

⁴⁴ G. SUBOTIĆ, 1963., 70-71, 74.

⁴⁵ A. DEROKO, 1964., 92, 100, 108, 109 (sl. 15, 29-32).

⁴⁶ C. FISKOVIĆ, 1970., 59-80 sa slikovnim priložima.

⁴⁷ C. FISKOVIĆ, 1970., 65-80.

Početak 90-ih godina 20. stoljeća, u monografiji posvećenoj splitskoj katedrali, Kruno Prijatelj donio je opis propovjedaonice splitske katedrale,⁴⁸ a potom je Joško Belamarić 1994. godine trogirsku propovjedaonicu približio majstoru Radovanu i njegovoj radionici.⁴⁹ Belamarić je tom prilikom ukazao na veze propovjedaonica i ciborija u Dubrovniku, Bribiru, Splitu i Trogiru, ističući njihove izrazito bliske stilske elemente poput oštro klesanih prepleta duboko ažuriranih kapitela. Navedeni autor skrenuo je pozornost i na sličnost lisnatog kapitela na desnoj strani unutarnjeg glavnog portala crkve Sv. Marka u Veneciji i kapitela trogirskog ciborija, čime je ukazao na vezu između trogirске i venecijanske skulpture sredine 13. stoljeća.⁵⁰ U konačnici, definirao je splitsku propovjedaonicu kao raskošniju verziju one trogirске.

U djelu *Prvih par stoljeća hrvatske umjetnosti* publiciranom 2006. godine, Nikola Jakšić napisao je kako kapiteli trogirске propovjedaonice ne dostižu uvjerljivost splitskih, ali se nije detaljnije bavio tom problematikom.⁵¹

Godine 2009., u članku u kojem je rekonstruirao Gospin oltar iz trogirске katedrale, Radoslav Bužančić osvrnuo se na propovjedaonicu, ali isključivo u kontekstu vezanom za navedeni oltar, navodeći da se izvorno nalazila za čitav travej bliže glavnom oltaru.⁵²

Godinu dana kasnije Vladimir Goss pisao je kako spoznaje o radovima na trogirskoj katedrali dopunjuju sliku o strujanju gotičkog stila i dalmatinskih kamenarskih djelatnosti.⁵³ Iako se nije pobliže bavio problematikom dviju propovjedaonica, istaknuo je kako trogirska katedrala i propovjedaonica predstavljaju prve dodirne točke u afirmaciji gotike na hrvatskom priobalju.⁵⁴

U monografiji iz 2014. godine posvećenoj Trogiru i njegovim spomenicima, Ivo Babić dotaknuo se propovjedaonice i ciborija trogirске katedrale ukratko sažimajući ranije teze i zaključke.⁵⁵

Dvije godine kasnije, Igor Fisković podržao je ranija promišljanja o povezanosti dubrovačkih i bribirskih fragmenata kapitela s onima iz katedrala u Splitu i Trogiru, te je istaknuo reprezentativan karakter sačuvanog crkvenog namještaja koji dokazuje važnost uloge

⁴⁸ K. PRIJATELJ – N. GATTIN, 1991., 20.

⁴⁹ J. BELAMARIĆ, 1994., 151-154.

⁵⁰ J. BELAMARIĆ, 1994., 153; J. BELAMARIĆ, 1997.a, 69.

⁵¹ N. JAKŠIĆ, 2006., 46.

⁵² R. BUŽANČIĆ, 2009., 38-39.

⁵³ V. GOSS, 2010., 121.

⁵⁴ V. GOSS, 2010., 121.

⁵⁵ I. BABIĆ, 2014., 308-311.

propovijedi pod novim crkvenim redovima.⁵⁶ Rečene spomenike anonimnih autora datirao je u drugu polovinu 13. stoljeća.⁵⁷

I konačno, Goran Nikšić je krajem 2023. godine prezentirao recentne rezultate svojih istraživanja i predložio postojanje čak dviju propovjedaonica u splitskoj katedrali.⁵⁸

Kao što ovaj kratak pregled povijesti istraživanja pokazuje, pokušaji rješavanja bazičnih pitanja u vezi dviju propovjedaonica i njima srodnih djela, obilježeni su razmimoilaženjima u mišljenjima i još uvijek neriješenim pitanjima. Međutim, većina navedenih autora propovjedaonicu splitske stolne crkve smatra starijom, umjetnički vrsnijom i likovno izrazitijom od trogirске. Iako se radi o spomenicima od izrazitog značaja, izostanak povijesnih podataka i čvrstih uporišta onemogućava donošenje čvrstih stavova, što pak ostavlja prostora za daljnje analize i propitivanja.

⁵⁶ I. FISKOVIĆ, 2015., 53.

⁵⁷ I. FISKOVIĆ, 2015., 53.

⁵⁸ Rezultati istraživanja prezentirani su na međunarodnom znanstveno-stručnom skupu „Srednjovjekovna drvena korska sjedala istočne obale Jadrana – funkcija, obnova i prezentacija“, održanom u Splitu od 7. do 9. prosinca 2023. godine, te se čeka njihova objava. Sažetak izlaganja dostupan je na: https://www.hrz.hr/images/stories/novo sti5/korske_klupe_2023_knjizica-07.pdf (pristupljeno 20. siječnja 2024. godine).

4. Povijesne prilike u Splitu i Trogiru u 13. i 14. stoljeću

Sustav srednjovjekovnih gradova formirao se pod utjecajem društveno-prostornih okolnosti, koje su se očitovale kroz promjene u fizičkoj strukturi grada, te kroz razvoj nadležnih institucija i pravnih normi.⁵⁹ Model političke organizacije gradske komune nastao je pod okriljem feudalnog sustava te je imao društveni i teritorijalni značaj.⁶⁰ U društvenom kontekstu komuna je objedinjavala čitavo stanovništvo bez obzira na stalešku pripadnost, dok je u onom teritorijalnom uključivala gradski centar i njegov distrikt, odnosno okolna područja obradivih zemljišnih površina korištenih za ekonomsku eksploataciju.⁶¹ Temeljna odlika komuna bila jest htijenje za gospodarskim razvojem te društvenom autonomijom, uz priznavanje vrhovne političke i upravne vlasti.⁶² U skladu s tim, Dalmacijom su od početka 12. do početka 15. stoljeća, uz kraće intervale mletačke i bizantske vlasti, gospodarili Arpadovići i Anžuvinci, čija se vladavina nije znatno odrazila na socijalni razvoj dalmatinskih gradova.⁶³ Naime, nagodbe komunalnih zajednica te ugarsko-hrvatskih kraljeva poput Kolomana, Stjepana II., Gejze II. i Bele IV., zabilježene su u istovjetnim ispravama, primjerice Splitskom i Trogirskom privilegiju koji su garantirali slobodu gradske uprave.⁶⁴ Provedba takve unutarnje autonomije bila je itekako održiva, s obzirom na to da su vladari rijetko posjećivali marginalno područje Dalmacije koje je zaostajalo za važnošću ostatka Kraljevstva.⁶⁵

Ipak, jedan od sudbonosnih susreta stanovništva Splita i Trogira s kraljem dogodio se uslijed mongolskih invazija na Ugarsku i Hrvatsku.⁶⁶ Godine 1242. Bela IV. pronašao je utočište u Splitu, a zatim u Trogiru, oslobodivši time Splitskane od opsade.⁶⁷ U zahvalnost za sklonište pred Mongolima, Bela IV. darovao je Trogiranima Ostrog, selo u posjedništvu splitske Crkve.⁶⁸ Naredne godine Splitskani su se sukobili s Trogiranima i u konačnici, nakon velikog krvoprolića i razaranja grada, priznali neprijateljskoj strani ostroški teritorij.⁶⁹

Nadovezavši se na pitanja teritorija i prava, zemljišni posjedi u nekadašnjem kraljevskom vlasništvu, bili su osnova mnogim prijeporima između Splita i Trogira.⁷⁰ Najveći

⁵⁹ I. BENYOVSKY LATIN, 2009., 11.

⁶⁰ T. ANDRIĆ, 2020., 37.

⁶¹ T. ANDRIĆ, 2020., 37.

⁶² T. ANDRIĆ, 2020., 37.

⁶³ I. BABIĆ, 2014., 82; I. BENYOVSKY LATIN, 2009., 21.

⁶⁴ T. ANDRIĆ, 2020., 58; I. BABIĆ, 2014., 82.

⁶⁵ T. ANDRIĆ, 2020., 59.

⁶⁶ J. BELAMARIĆ, 1997.b, 34.

⁶⁷ T. ANDRIĆ, 2020., 60.

⁶⁸ T. ANDRIĆ, 2020., 60.

⁶⁹ T. ANDRIĆ, 2020., 61.

⁷⁰ I. BABIĆ, 2014., 84.

razlog za animozitet predstavljao je teritorij u trogirskoj okolici na koje je, ipak, polagala pravo Splitska nadbiskupija.⁷¹ Pri pokušajima suzbijanja suparništva i donošenja prevage nad drugom stranom, zatajeni su izvornici povelja te su imputirani oni neistiniti, budući da su neki od čelnika ugarske vlasti darivali trogirsku i splitsku Crkvu identičnim zemljišnim imetkom.⁷² Tako je 1180. godine splitski nadbiskup Arnir, na osnovu krivotvorene darovnice kralja Kolomana iz 1103. godine, pokušao uzurpirati posjede Srinjine, Gata, Tugare i Osić.⁷³

U tom smislu, nužno je obrazložiti evidentnu nadmoć splitske Crkve nad trogirskom. Zaključcima crkvenih sabora održanih u Splitu 925. i 928. godine, bilo je priznato prvenstvo splitskog nadbiskupa kao nasljednika *Ecclesie Salonitane*.⁷⁴ Tada je trogirska Crkva imala status sufragana, odnosno biskupije podložne Splitskoj nadbiskupiji.⁷⁵ Jurisdikcija Splitske nadbiskupije, pod patronatom hrvatskog kralja, bila je ekspanzirana na zaleđe dalmatinskih gradova, što je značilo potpunu ovlast za donošenje odluka i provođenje postupaka na prostoru rane hrvatske države.⁷⁶ Iako su Splitski uživali plodno Splitsko polje, susjedni Trogir je tijekom 12. i 13. stoljeća posjedovao znatno veći opseg teritorija na kopnu uslijed progresivnog pripajanja novih župa biskupiji.⁷⁷ Također, obostrane promjene u obimu pripadajućih distrikta bile su posljedica čestih konfrontacija dvaju zavađenih strana, uglavnom susjednih sela i gradova. Shodno tome, zbivali su se periodični sukobi trogirskog biskupa i Šibenčana.⁷⁸ Želja za samostalnošću šibenske župe, koja je anektirana dijecezi trogirске biskupije još 1185. godine, ispunjena je tek 1298. godine po odlasku bribirskog kneza Jurja I. u Rim, gdje je papa Bonifacije VIII. osnovao Šibensku biskupiju.⁷⁹

Treguan je bio najistaknutiji među trogirskim srednjovjekovnim biskupima.⁸⁰ On je znatno motivirao obnovu Trogira u prvoj polovini 13. stoljeća nakon saracenskih i mletačkih osvajanja tijekom prethodnog stoljeća, a njegovo poduzetništvo bilo je razvidno pri korištenju prihoda stečenih posjedima u Divuljama i Dridu kako bi potpomogao gradnju nove trogirске katedrale.⁸¹

Važnu ulogu u borbi protiv mletačke prevlasti na Jadranu, odigrao je Ludovik I. Anžuvina, ugarsko-hrvatski vladar okrunjen sredinom 14. stoljeća, koji je Splitsanima i

⁷¹ I. BABIĆ, 2014., 84.

⁷² I. BABIĆ, 2014., 84.

⁷³ T. ANDRIĆ, 2020., 42.

⁷⁴ T. ANDRIĆ, 2020., 33.

⁷⁵ I. BABIĆ, 2014., 78.

⁷⁶ T. ANDRIĆ, 2020., 33.

⁷⁷ T. ANDRIĆ, 2020., 43; I. BABIĆ, 2014., 30, 84.

⁷⁸ I. BABIĆ, 2014., 30; D. ZELIĆ, 2004., 221-222.

⁷⁹ V. KLAJČIĆ, 1897., 65.

⁸⁰ I. BABIĆ, 2014., 93.

⁸¹ I. BABIĆ, 2014., 93; LJ. KARAMAN, 1938., 17-18.

Trogiranima povratio komunalnu autonomiju nakon višedesetljetne venecijanske konfiskacije.⁸² No, nakon Ludovikove smrti 1382. godine, Kraljevstvo je zadesilo hektično razdoblje, a vlast je dopala njegovu kćer Mariju i udovicu mu Elizabetu iz bosanskog kraljevskog roda Kotromanića.⁸³ Sklapanjem bračnog saveza s Marijom, ugarsko-hrvatskim kraljem postao je Žigmund Luksemburški, dok je u Zadru, na naklonost većine, nezakonito okrunjen Ladislav Napuljski.⁸⁴ U međuvremenu, u zaleđu je jačala srednjovjekovna bosanska država te se bosanski kralj Tvrtko I. Kotromanić okoristio krizama u Ugarskoj zagospodarivši velikim dijelom Dalmacije.⁸⁵ Nakon brojnih oprobanih strategija i prikrivenih aspiracija za svojatanje kraljevskog trona, početkom 15. stoljeća Ladislav Napuljski se, uz novoimenovanog hrvatskog bana Hrvoja Vukčića Hrvatinića, konačno domogao krune.⁸⁶ Slavodobitno raspoloženje nije dugo potrajalo jer je Ladislav sedam godina kasnije, provociran snaženjem Žigmundove vlasti, Veneciji prodao prava na Dalmaciju.⁸⁷ Iako se Dalmacija oslobodila apatične vladavine, njezin resor tada je pao u ruke višestoljetnoj mletačkoj hegemoniji.⁸⁸

⁸² T. ANDRIĆ, 2020., 64; I. BABIĆ, 2014., 83.

⁸³ T. ANDRIĆ, 2020., 64; I. BABIĆ, 2014., 83-84.

⁸⁴ T. ANDRIĆ, 2020., 64-65; I. BABIĆ, 2014., 84.

⁸⁵ T. ANDRIĆ, 2020., 65; I. BABIĆ, 2014., 84.

⁸⁶ T. ANDRIĆ, 2020., 65-66; I. BABIĆ, 2014., 84.

⁸⁷ T. ANDRIĆ, 2020., 66.

⁸⁸ T. ANDRIĆ, 2020., 66; I. BABIĆ, 2014., 84.

5. Od ambona do propovjedaonice

Ambon je dio crkvenog namještaja postavljen na sjecištu prezbiterija i broda crkve, a od ranog kršćanstva služio je kao povišena govornica za čitanje biblijskih tekstova tijekom liturgijskog slavlja.⁸⁹ Funkcija i forma ambona proizašle su iz antičke beme (grč. *bēma* – korak), uzdignute platforme s koje su se govornici obraćali građanima.⁹⁰ Niskim stubištem prilazilo se ovalnoj, kvadratnoj ili poligonalnoj ogradi ambona, osovljenoj na postolje i otvorenoj s jedne strane.⁹¹ Razvojem liturgije u crkvama se iskazala potreba za postavljenjem dvaju ambona – s ambona na sjevernoj strani čitala su se evanđelja, a s onog na južnoj strani starozavjetni tekstovi i poslanice.⁹² Opadanje u korištenju ambona zabilježeno je u 11. stoljeću pojavom propovjedaonice koja se razvila pod utjecajem propovjedničkih redova.⁹³ Iako je funkcija dviju vrsta crkvenog namještaja istovjetna, njihova se forma i konstrukcija znatno razlikuju. Naime, propovjedaonica je uzdignuta od poda crkve i do četiri metra, a oslanja se uza zid ili stup glavnog broda, ili je samostojeća, osovljena na stupove.⁹⁴ Izgledom podsjeća na ograđeni balkon, četvrtaste, kružne ili poligonalne forme do kojega vode stube.⁹⁵ Propovjedaonica je, iz akustičnih, simboličkih i dekorativnih razloga, nerijetko nadvišena baldahinom te na gornjem obodu sadržava *lectorile*, to jest stalak za obrednu knjigu.⁹⁶ U usporedbi s reljefnom dekoracijom ambona reduciranog i simboličkog karaktera, ukras propovjedaonice doživio je procvat zbog znatno većeg oplošja, odnosno većeg broja arhitektonskih elemenata namijenjenih dekoraciji. Veoma raskošna, ornamentalna i figuralna dekoracija propovjedaonice često je skulptorski ukrašena, inkrustirana, oslikana ili izvedena od kovanih metala.⁹⁷ Prve propovjedaonice nastale su na tlu današnje Italije, gdje su i najbrojnije, te ih najviše pripada romaničkom i gotičkom stilu.⁹⁸ Mjestimice su od 13. do 15. stoljeća za jednu crkvu bile značajne dvije propovjedaonice, od kojih je jedna bila u

⁸⁹ Riječ „ambon“ etimološki otkriva višeznačnost porijekla: *anabóō* – glasno govoriti, govornica, otkriva njegovu funkciju; *anabainein* – penjati se, odnosno *ambōn* – trbušasta ploha, štit, te *ambo* – oba, obojica, otkrivaju njegovu konstrukciju. Ostali termini su: *pulpit*, *tribuna*, *jubè*, *analogium*, *bema*, *pyrgus*, *torre*... U hrvatskom jeziku njegovi nazivi – propovjedaonica, govornica, isključivi su prema njegovoj funkciji. A. ADAM, 1993., 337; LEKSIKON, 1979., 110 (A. Badurina, leks. jed.: Ambon); ENCIKLOPEDIJA, 1959., 63 ([s. n.], enc. jed.: Ambon).

⁹⁰ <https://www.britannica.com/technology/bema-architecture> (pristupljeno 1. 3. 2024.)

⁹¹ LEKSIKON, 1979., 110 (A. Badurina, leks. jed.: Ambon).

⁹² LEKSIKON, 1979., 110 (A. Badurina, leks. jed.: Ambon).

⁹³ LEKSIKON, 1979., 489 (A. Badurina, leks. jed.: Propovjedaonica).

⁹⁴ ENCIKLOPEDIJA, 1966., 30 (L. Bocarić, enc. jed.: Propovjedaonica).

⁹⁵ LEKSIKON, 1979., 489 (A. Badurina, leks. jed.: Propovjedaonica); ENCIKLOPEDIJA, 1966., 30 (L. Bocarić, enc. jed.: Propovjedaonica).

⁹⁶ LEKSIKON, 1979., 490 (A. Badurina, leks. jed.: Propovjedaonica); ENCIKLOPEDIJA, 1996., 30 (L. Bocarić, enc. jed.: Propovjedaonica).

⁹⁷ ENCIKLOPEDIJA, 1966., 30 (L. Bocarić, enc. jed.: Propovjedaonica).

⁹⁸ ENCIKLOPEDIJA, 1966., 30 (L. Bocarić, enc. jed.: Propovjedaonica).

unutrašnjosti crkve, a druga na vanjštini.⁹⁹ Iako u 16. stoljeću prestaje razvoj te vrste liturgijskog namještaja, a njihov broj značajno opada, u razdoblju od 17. do 18. stoljeća u bočnim brodovima velikih crkava postavljane su dvije propovjedaonice s kojih su disputalno propovijedala dva propovjednika.¹⁰⁰

6. Propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu

Za propovjedaonicu katedrale u Splitu svojstven je izostanak pouzdanih izvora koji govore o vremenu nastanka, narudžbi i majstoru. Spominje se isključivo usmena predaja koja kao donatoricu navodi Kolafisu, udovicu splitskog kneza Ivana Frankopana, na temelju koje je gradnja propovjedaonice datirana oko polovine 13. stoljeća.¹⁰¹

U kontekstu dotadašnjeg oblikovanja tē vrste liturgijskog namještaja, arhitektonski koncept šesterostrane samostojeće propovjedaonice katedrale u Splitu izuzetno je moderan. Uski prostor splitske katedrale uvjetovao je izduženost i vitku formu propovjedaonice, a istaknuta rebra svoda, profilirane arkade te pojedini motivi kapitela nagovješćuju korak prema novom gotičkom stilu.¹⁰²

Radi se o heksagonalnoj propovjedaonici načinjenoj od petnaest vrsta kamena, antičkih spolija,¹⁰³ oslonjenoj na šest vitkih stupova poligonalna presjeka (Sl. 1-4).¹⁰⁴ Njihove plitke kvadratne baze nose stupove s kapitelima izrazito razvijene i prošupljene forme, izvedene karakterističnim klesanjem i prošupljivanjem (Sl. 5, 6), kakvo je bilo učestalo u kasnoj antici. Motivika kapitela varira, ali se generalno odnosi na bogati vegetabilni ukras mesnatih listova uvijenih krajeva koji je gotovo nepregledno isprepleten sa zrcalno postavljenim zmajolikim pticama (Sl. 7-12). Životinje su prikazane zakrivljenih tjelesa prekrivenih detaljno izvedenim perjem izdužene i zašiljene forme, izduženoga vrata, otvorenih usta i istaknutih očiju na kojima su vidljivi ostaci olova.¹⁰⁵ Navodno takvi motivi simboliziraju grijeh.¹⁰⁶ Jedan kapitel, ne toliko voluminoznog i bogatog ukrasa, sadrži isključivo vegetabilni ures povijenih vrhova isprepleten vijugavom vrpcom, dok je još jedan ukrašen lišćem vinove loze čiji plod zoblju nasuprotno postavljene ptičice (Sl. 11, 13). Raznolikost uzoraka primjetna je i na plohamu gornjeg prstena kapitela koji su dekorirani

⁹⁹ LEKSIKON, 1979., 489 (A. Badurina, leks. jed.: Propovjedaonica).

¹⁰⁰ LEKSIKON, 1979., 490 (A. Badurina, leks. jed.: Propovjedaonica).

¹⁰¹ L. JELIĆ, 1894., 42-43.

¹⁰² C. FISKOVIĆ, 1970., 71.

¹⁰³ A. DOLJANIN, 2018., 44.

¹⁰⁴ Propovjedaonica je građena od crvenog i zelenog porfira. Vidi više u: I. FISKOVIĆ, 1997., 69.

¹⁰⁵ A. DOLJANIN, 2018., 56.

¹⁰⁶ P. BELLI D'ELIA, 1992., 255; I. BABIĆ, 2014., 308.

florelnim motivima, vegetabilnim viticama, imitacijom tordiranog užeta, pletenicom i sl. Kapiteli služe kao uporište šesterostranoj konstrukciji koju zatvara šest polukružnih arkada. Glatki polukružni lukovi širokog presjeka naglašeni su višestruko profiliranim podgledom. Trokutasti segmenti među lukovima arkada ispunjeni su gusto isprepletenim trakama formiranim u vitice, unutar kojih su varijabilni višelatični cvjetni motivi (Sl. 15). Nad arkadama se nalazi istaknuti dvozonski vijenac ukrašen sitnim, jednostavnim i gusto postavljenim vegetabilnim ukrasom repetitivnog karaktera (Sl. 16). Gornju konstrukciju propovjedaonice nosi polikromni mramorno-vapnenački križno-rebrasti svod izveden u obliku riblje kosti (Sl. 14). Podkonstrukcija na sjevernoj strani načinjena je od dvije monumentalne kamene grede i podržava kameno stubište kojim se pristupa propovjedaonici. Svi prethodno navedeni konstruktivni elementi međusobno su povezani željeznim klanfama i trnovima.¹⁰⁷ Nadalje, oplošje gornje konstrukcije propovjedaonice, odnosno parapeta, sastavljeno je od glatkih pravokutnih panela raščlanjenih polikromnim udvojenim stupićima, dok se na uglovima nalaze trostruki (Sl. 17- 20, 22). Svi ugaoni stupići modelirani su iz jednog komada, dok je nekolicina onih na istočnoj strani načinjena od četiri vrste kamena.¹⁰⁸ U istoj osi, istaknut u prostoru, nalazi se veći tordirani stup postavljen na skulpturu lava i zmaja u punoj plastici, oslonjenu na donji vijenac prsobrana. Lav je groteskno dočaran, s okruglom glavom, širom razjapljenim ustima i isplaženim jezikom (Sl. 24). Njegova je griva formirana linijski urezanim pramenovima, dok su ekstremiteti predimenzionirani s izrazito naglašenim kandžama u kojima drži vijugavo tijelo zmaja. Spomenuti stup nadvišen je stalkom (*lectorile*) za čitanje evanđelja tijekom liturgijskog slavlja, a odgovara formi raskriljenog orla s detaljno razrađenom anatomijom (Sl. 25). Stupići prsobrana povezani zadebljanim polukružnim lukovima profilirana podgleda zatvaraju lunete, čineći tako po tri slijepe arkade (Sl. 21). Unutar njih frontalno su postavljeni plitkoreljefni simboli evanđelista Ivana, Mateja, Luke i Marka, anđeoskih poprsja, Jaganjca Božjeg i rozetica, na kojima su razvidni ostaci pozlate i polikromije. Figuralni motivi svedeni su na zaobljene reducirane oblike ostvarene jednostavnim likovnim sredstvima (Sl. 23). Životinjski likovi uspjeliji su od anđeoskih poprsja, iako se za čitav korpus figuralike, zajedno s dekorativnim elementima kapitela dvostrukih stupića, generalno može reći da je neplastičan i usitnjen. Trokutasta polja između slijepih arkadica ukrašena su finim biljnim uresom. Nad njima teče plitkoreljefni friz nanizanih rozetica, učvorenih višeprutih traka i kružnica s cvjetovima. Vrh propovjedaonice obrubljen je istaknutim vijencem slične motivike s vegetabilnim viticama i prikazima

¹⁰⁷ A. DOLJANIN, 2018., 46.

¹⁰⁸ A. DOLJANIN, 2018., 46.

životinja u pokretu. Među tim bestijarijem nalaze se i dva antropomorfna lika – jedan štapom progoni životinje, dok drugi sjekirom ubija svinju ili vepra.¹⁰⁹ Prikaz kolinja nalazi se i među mjesečnim radovima na Radovanovu portalu na katedrali u Trogiru, a simbolizira mjesec prosinac.¹¹⁰

Važno je istaknuti kako su konstruktivno-dekorativni elementi propovjedaonice u neko doba preslagivani.¹¹¹ Pretpostavlja se da je propovjedaonica premještena polovinom 15. stoljeća, s izvornog položaja uz nekadašnju korsku ogradu.¹¹² Preslagivanjem elemenata prilikom premještanja propovjedaonice dokinuta je „ikonografska perspektiva“ koja je u funkciji shvaćanja važnosti likova i njihovog međusobnog odnosa.¹¹³ Hijerarhijski važniji i vještije izrađeni motivi, odnosno dva poprsja anđela i simbol evanđelista Ivana, smješteni su na zapadnoj strani, djelomično zaklonjeni monumentalnim antičkim granitnim stupom uz koji je postavljena propovjedaonica. Relativno zaklonjen je i prikaz *Agnus Dei*, obočen simbolima evanđelista Marka i Mateja, postavljen u središnju lunetu na jugozapadnoj strani, pred kojom je tordirani stup. Na južnoj strani nalaze se simbol evanđelista Luke i dva anđeoska poprsja. Može se zaključiti kako su se prilikom preslagivanja majstori ipak pridržavali smislenog slijeda u kojem simboli evanđelista okružuju Kristov simbol. Unutar tri lunete na jugoistočnoj strani nalaze se rozete čiji se niz nastavlja u dvjema lunetama na istočnoj strani, dok se u trećoj nalazi prikaz anđela. Iako je prvotna ideja umjetnika bila skloniti rozete od pogleda klerika i vjernika na poledinske strane propovjedaonice, rekonpozicijom elemenata i sadašnjim položajem one su pozicionirane na vidljivijem mjestu.¹¹⁴ Preslagivanjem su nastale određene promjene u podudarnostima vezanim za debljinu i visinu ploča prsobrana, što je osobito vidljivo na stopama lukova gdje su, prema potrebi, majstori umetali mramorne umetke.¹¹⁵ Dekorelacija je evidentna i na gornjem vijencu, gdje je slijed motiva spojenih ulomaka prekinut i nekonzistentan. Također, kut spoja istočnog i jugoistočnog ulomka vijenca izveden je izrazito nespretno, budući da onaj jugoistočni izlazi čak nekoliko centimetara izvan gabarita propovjedaonice.¹¹⁶ Osim određenih oštećenja koja su nastala kao posljedica premještanja propovjedaonice, primjetna su i oštećenja nastala uslijed pokušaja popravljivanja u 19. stoljeću.¹¹⁷ Prilikom posljednje restauracije i istraživanja provedenih kolorimetrom i

¹⁰⁹ LJ. KARAMAN, 1938., 11.

¹¹⁰ LJ. KARAMAN, 1938., 11.

¹¹¹ A. DOLJANIN, 2018., 46.

¹¹² A. DOLJANIN, 2018., 46.

¹¹³ A. DOLJANIN, 2018., 46.

¹¹⁴ A. DOLJANIN, 2018., 47.

¹¹⁵ A. DOLJANIN, 2018., 47.

¹¹⁶ A. DOLJANIN, 2018., 47.

¹¹⁷ L. HAUSER, 1885., 85.

spektrometrom, nisu otkriveni tragovi izvorne polikromije i pozlate kapitela.¹¹⁸ Budući da istrošenost polikromije propovjedaonice nije priličilo jednoj stolnoj crkvi, pretpostavlja se da je u neko doba provedeno detaljno uklanjanje obojenih ostataka, što je rezultiralo prividnim utišavanjem reljefnosti kapitela.¹¹⁹ S obzirom na liturgijski namještaj srodnih oblikovnih karakteristika, o kojemu će biti riječi u nastavku rada, ne isključuje se mogućnost postojanja izvorne pozlate i polikromije.¹²⁰

7. Propovjedaonica katedrale Sv. Lovre u Trogiru

Propovjedaonica trogirске katedrale postavljena je sa sjeverne strane glavnoga broda, uz pravokutni pylon i korska sjedala koja je 1440. godine izradio majstor Ivan Budislavić.¹²¹ Radoslav Bužančić smatra da je izvorno bila smještena bliže glavnom oltaru, uz znatno manje romaničko svetište.¹²² Iako je tipološki srodna splitskoj propovjedaonici, proporcije propovjedaonice trogirске katedrale doimaju se skladnijima i harmoničnijima jer je postavljena u širi prostor i osovljena na veći broj nosača. Oktogonalnog je tlocrta i načinjena od kombinacije kamena bijele, zelene i ružičaste boje (Sl. 26). Gornja konstrukcija postavljena je na osam vitkih stupova kružnog presjeka postavljenih na plitke četvrtaste baze (Sl. 27, 28). Stupovi su okrunjeni izrazito voluminoznim, kitnjastim kapitelima formiranih mesnatim lišćem čiji se krajevi dinamično uvijaju (Sl. 29-38). Na njima je moguće uočiti tragove kolorita i pozlate. Premda nisu toliko razvijeni i prošupljeni, kapiteli trogirске propovjedaonice sadrže istovjetan motiv kao i oni na splitskoj propovjedaonici – simetrično postavljene zmajolike ptice isprepletene s povijenim lišćem. Dojam profinjenosti forme postignut je oblikom i postavom životinja koje svojom zaobljenošću i zakrivljenošću imitiraju vegetabilne vitice kapitela. Njihovo zadebljano tijelo dočarano je kratkim oblim perjem, a osobito su dojmjljive pomalo četvrtaste glave sa snažno istaknutim ušima, očima i razjapljenim ustima. Tako razrađeno tijelo kapitela okrunjeno je poligonalnim „prstenom“ ukrašenim jednostrukim nizom povijenih listića. Stope polukružnih arkada čiji su lukovi uski, glatki i naglašeni jednostavnom profilacijom, osovljene su na manje umetnute (?) kamene elemente nad kapitelima. Ti umetci ujedno služe kao uporište rebrima križno-rebrastog svoda propovjedaonice ispunjenog izduženim pravokutnim „trakama“ od svijetlog i tamnog kamena, koje se poput sunčevih zraka šire iz središta (Sl. 39). Segmenti ploča nad lukovima

¹¹⁸ A. DOLJANIN, 2018., 52.

¹¹⁹ A. DOLJANIN., 2018., 52, 56-57, 62.

¹²⁰ A. DOLJANIN, 2018., 62.

¹²¹ C. FISKOVIĆ, 1942., 113.

¹²² R. BUŽANČIĆ, 2009., 36.

nedekorirani su te odražavaju prirodni kolorit kamena (Sl. 40). Povrh tih ploča nalazi se jednostavan istaknuti vijenac višestruke profilacije. Samo jedna razina vijenca je ukrašena suptilnim nizom vegetabilnih listića. Kao i na propovjedaonici splitske katedrale, kameni paneli parapeta propovjedaonice rastvoreni su nizom slijepih arkada koncipiranih od profiliranog polukružnog luka te dvostrukih, odnosno trostrukih ugaonih stupića (Sl. 41, 42, 44). U središnjoj osi jednog para udvojenih stupića, nalazi se veći stupić izrazito bogatog kapitela, koji se oslanja na djelomičnu figuru lava (Sl. 43). Lavlja glava izdužena je oblika s ušima, bademastim očima, naglašenim nozdrvama i širom otvorenim ustima istaknutih zuba (Sl. 45). Griva definirana povijenim pramenovima seže sve do pleća na kojima su razvidni tragovi polikromije. Prednji udovi su napeti, savijeni u laktu, dok su kandže zarivene u kameni istak. U odnosu na lava sa splitske propovjedaonice, trogirski se doima uvjerljivije. U razini oboda propovjedaonice, nad prethodno spomenutim stupićem, nalazio se *lectorile* orlovskog oblička od kojeg su sačuvane isključivo kandže s plijenom (Sl. 46). Obod propovjedaonice definiran je naglašenim nedekoriranim istakom.

S obzirom da je poduprta većim brojem nosača, trogirski propovjedaonica odražava snažniji dojam romaničke čvrstoće, tromosti i širine, dok je splitska izdužena i vitka. Kao što je već spomenuto, reljefna dekoracija splitske propovjedaonice usitnjena je i nepregledna u repetitivnom ritmu. Za razliku od propovjedaonice u Splitu, koja sadrži reljefe romaničke ikonografije poput frontalno postavljenih prikaza u luneticama i figuralike srednjovjekovnog bestijarija te naivne likovne izvedbe kod lava sa zmajem, na trogirskoj propovjedaonici takvog sadržaja nema. Unatoč manjku kiparskog ukrasa, trogirski propovjedaonica odiše jednostavnošću, čistoćom i plastičnom zaobljenošću forme.

8. Srodna djela

Trinaesto stoljeće iznjedrilo je nove crkvene redove, a pod utjecajem kulture propovijedi zabilježena je intenzivna gradnja crkvenih zdanja čiji su prostori bili opremani novim inventarom.¹²³ U usporedbi s projektnim idejama velebnih građevina, koje su podložne modifikacijama recipročno dugom periodu gradnje, liturgijski namještaj izrađivan je u kraćem vremenskom intervalu, stoga je suvislo pretpostaviti njegovu realizaciju prema određenim načelima arhitektonsko-skulptorskog proporcioniranja.¹²⁴ Kako svjedoče povijesni izvori i fragmentarno ili u cijelosti sačuvani primjeri, očigledno je postojala praksa simultanog konstruiranja propovjedaonica i ciborija.¹²⁵ Komparativnim analizama fundamentalnih komponenti poput projektne metode te oblikovanja i motivike kapitela, propovjedaonice splitske i trogirске katedrale moguće je dovesti u vezu s pojedinim domaćim umjetničkim ostvarenjima inspiriranim onima sa suprotne obale Jadrana.¹²⁶ Riječ je o značajnoj skupini crkvenog namještaja s košarastim kapitelima čiju je razvojnu liniju, kako se smatra, moguće pratiti od Barija ili možda Termolija preko Bitonta pa sve do Dalmacije.¹²⁷ Grupu djela u našim krajevima čini nekoliko propovjedaonica i ciborija bliskih stilskih elemenata (u Dubrovniku, Bribiru, Splitu i Trogiru), a načelno i jedan kapitel iz klaustara franjevačkog samostana u Zadru.

U dokumentu naznačenom nadnevkom 26. veljače 1262. godine, sažeto je izopćenje svećenika Ivana koje je dubrovački nadbiskup Aleard izrekao s propovjedaonice katedrale Gospe Velike.¹²⁸ Budući da je zapis koncentriran na događaj ekskomunikacije, deskripcija propovjedaonice dubrovačke prvostolnice izostaje. Tek 1440. godine Filip de Diversis donio je opis dubrovačke katedrale u kojemu spominje četverostrani ciborij i prostranu propovjedaonicu.¹²⁹ Godine 1573. vizitator Giovanni Francesco Sormano sastavio je službeni izvještaj pregleda dubrovačke prvostolnice u kojemu je spomenuo bogato ukrašene stupove ciborija načinjene od kamena serpentina.¹³⁰ Tipologija i reljefna dekoracija mramornog ciborija glavnog oltara i propovjedaonice dubrovačke katedrale bile su bliske apulskim uzorima, osobito liturgijskom namještaju bazilike San Nicola u Bariju.¹³¹ Nakon Velike

¹²³ A. DOLJANIN, 2018., 43; I. FISKOVIĆ, 2015., 53.

¹²⁴ J. BELAMARIĆ, 1997.a, 67, 69.

¹²⁵ A. DOLJANIN, 2018., 44.

¹²⁶ A. DOLJANIN, 2018., 44.

¹²⁷ I. FISKOVIĆ, 2015., 54.

¹²⁸ CODEX DIPLOMATICUS V., 1907., 213-214 (br. 719).

¹²⁹ F. DE DIVERSIS, 2004., 49 (p. 26).

¹³⁰ C. FISKOVIĆ, 1966., 70.

¹³¹ I. FISKOVIĆ, 2013., 89.

trešnje 1664. godine, od dvanaesterostrane¹³² propovjedaonice ostali su kapitel srednje veličine načinjen u maniri apulskog majstora Pietra di Facitola i njegova sina Pasqua di Pietra, protomajstora dubrovačke katedrale,¹³³ te fragmenti stalka za knjigu u vidu ptičjih kandža i orlovske glave (Sl. 47, 48).¹³⁴ Sačuvani kapitel ažuriranog je volumena s dinamično izvijenim vegetabilnim viticama. Gornji prsten kapitela poligonalno je rezan i ukrašen tankim reljefnim frizom minuciozno načinjenog biljnog ukrasa. U odnosu na izvedbu kapitela propovjedaonice splitske i trogirke katedrale, koji su bliskiji formalno-stilskim načelima gotike, kapitel propovjedaonice dubrovačke katedrale doima se mekše, prozračnije i gipkije, zbog čega je Igor Fisković držao da je načinjen ranije.¹³⁵ Također, realistički modelirana glava orla *lectorila* u punom je volumenu, dok su na drugom ulomku zamjetne koštunjave kandže. Osim navedenih fragmenata, sačuvan je i dio skulptorske dekoracije katedrale iz 13. stoljeća poput ornamentalno ukrašenih vijenaca, reljefa s figuralnim prikazima, skulpture Prijestolja Mudrosti te konzole s poprsjem muškarca koji svladava zmiju i klasicizirajuće oblikovane ženske glave.¹³⁶ Ti ulomci doprinose ne samo prepoznavanju „lokalne kiparske grupe“ koja je djelovala pod utjecajem apulskih majstora, već i o posredničkoj ulozi Dubrovnika, formiranoj geografskim položajem i pomorskom povezanošću, u razmjeni stilskih dometa.¹³⁷

Srodnost s kapitelima dubrovačke, splitske i trogirke propovjedaonice pokazuju pojedini arheološki nalazi iz franjevačke crkve Sv. Marije u Bribiru u kojoj je, osim ulomaka kapitela propovjedaonice manjih dimenzija, pronađena i oktogonalna zidna škropionica (Sl. 49-51).¹³⁸ Naime, prisutnost fragmentarnih artefakata inspiriranih najreprezentativnijim predlošcima priobalnih kulturnih središta moguće je objasniti položajem Bribira za vrijeme velikaške obitelji Šubić, koja je uživala povoljan društveni status i gospodarsku moć te kontinuirano ulagala u izgradnju, opskrbu i obnovu sakralnih zdanja.¹³⁹ Ulomci kapitela okvirno se datiraju u kraj 13. ili početak 14. stoljeća, za vrijeme izgradnje crkve.¹⁴⁰ Budući da su kapiteli splitske i trogirke propovjedaonice kvalitetniji, Kosjenka Laszlo Klemar smatrala je da su poslužili kao prototip prilikom izrade bibrirskih.¹⁴¹ Potonji su dekorirani

¹³² J. STOŠIĆ, 1988., 30; Igor Fisković isprva nije bio sasvim siguran je li kapitel pripadao ciboriju ili propovjedaonici (I. FSKOVIĆ, 2013., 89, 95).

¹³³ C. FSKOVIĆ, 1955., 23.

¹³⁴ I. FSKOVIĆ, 2015., 54.

¹³⁵ I. FSKOVIĆ, 2015., 54.

¹³⁶ I. FSKOVIĆ, 2013., 87-99; I. FSKOVIĆ, 2015., 39-66.

¹³⁷ I. FSKOVIĆ, 2013., 89.

¹³⁸ K. LASZLO KLEMAR, 2016., 101-102.

¹³⁹ K. LASZLO KLEMAR, 2016., 103-104.

¹⁴⁰ K. LASZLO KLEMAR, 2016., 88, 101, 103.

¹⁴¹ K. LASZLO KLEMAR, 2016., 101.

karakterističnim plastički izvedenim prepletom biljnih i životinjskih motiva („krilatih zmija“ ili „zmajolikih ptica“)¹⁴² po principu *horror vacui*.¹⁴³ Kompozicija i obrada gusto isprepletenog ukrasa tijela bibrirske zidne škropionice izrazito je slična izvedbi kapitela dvostrukih i trostrukih stupića parapeta propovjedaonice splitske katedrale (Sl. 51; usp. Sl. 22).¹⁴⁴ Osim navedenih, motivi srodni onima splitske i trogirke propovjedaonice javljaju se i na drugim ulomcima koji su nekoć činili dio opreme bibrirske franjevačke crkve i samostana.¹⁴⁵ Primjerice, stiliziran lisni ukras srodan onome na rubu škropionice nalazi se na ulomcima arhitrava te obruba pripisanog luku prozorskog otvora (Sl. 52).¹⁴⁶ Uz to, izvedba povijenog mesnatog lišća na ulomcima ugaonih kapitela analogna je obradi gornjeg poligonalnog prstena kapitela trogirke propovjedaonice.¹⁴⁷

U ranije spomenutom potresu koji je 1664. godine zadesio Dubrovnik, u potpunosti je stradao i ciborij katedrale.¹⁴⁸ S druge strane, od oltarnog ciborija splitske prvostolnice ostao je samo akroterij.¹⁴⁹ Do danas je u cijelosti sačuvan jedino ciborij trogirke katedrale prema kojem se pretpostavlja tipologija onih uništenih u navedenim gradovima (Sl. 53). Naime, smatra se da su inspirirani apulsko-rimskim uzorima.¹⁵⁰ Takvi ciboriji imaju četverostranu formu i postavljeni su na četiri stupa koja nose baldahini stupnjevito sužavane poligonalne forme prošupljene nizovima stupića. Tipologijom i konstrukcijom ciborij trogirke katedrale, preciznije njegove kapitele, moguće je pridružiti stilsko-morfološkoj skupini bogato dekoriranih kapitela.¹⁵¹ Nekoć polikromirani, duboko ažurirani kapiteli stupova ciborija, u vrhu okrunjeni prstenom urešenim nizom povijenih listića, sadrže ukras podudaran onome na propovjedaonicama splitske i trogirke katedrale. Primjerice, kapiteli sa sjeverozapadne i jugozapadne strane ukrašeni su sličnim motivom povijenih listova, biljnih izdanaka i vitica prepletenih s fantastičnim pticama (Sl. 54, 55), dok je onaj postavljen na sjeveroistočnu stranu isključivo biljnog karaktera (Sl. 57). Iako kapitel na jugoistočnoj strani, s prikazom klasicizirajućih anđeoskih poprsja koja izviruju iz mesnatih plojki listova ikonografski odstupa od ostalih kapitela, istovjetnog su izvedbenog koncepta (Sl. 56).¹⁵² Joško Belamarić primijetio je sličnost fizionomija likova anđela s kapitelu jugoistočne strane ciborija i onih s

¹⁴² Ta se fantastična bića različito navode u literaturi.

¹⁴³ LJ. KARAMAN, 1952.b, 41; K. LASZLO KLEMAR, 2016., 101.

¹⁴⁴ A. DOLJANIN, 2018., 44.

¹⁴⁵ K. LASZLO KLEMAR, 2016., 101-103.

¹⁴⁶ T. BURIC, 1996., 32-33; K. LASZLO KLEMAR, 2016., 102.

¹⁴⁷ K. LASZLO KLEMAR, 2016., 102-103.

¹⁴⁸ I. FSKOVIĆ, 2015., 54.

¹⁴⁹ J. BELAMARIĆ, 1997.a, 69.

¹⁵⁰ C. FSKOVIĆ, 1970., 69; I. FSKOVIĆ, 2015., 53.

¹⁵¹ LJ. KARAMAN, 1938., 46; C. FSKOVIĆ, 1970., 70; J. BELAMARIĆ, 1997.a, 69.

¹⁵² C. FSKOVIĆ, 1970., 66.

Radovanova portala.¹⁵³ Istovjetno modelirane andeoske glavice opazio je i na kapitelu desne strane unutarnjeg glavnog portala crkve Sv. Marka u Veneciji, čime je po njegovu mišljenju uspostavljena prva direktna veza između trogirске i venecijanske skulpture sredine 13. stoljeća.¹⁵⁴

Kapitelima splitske i trogirске propovjedaonice vrlo načelno je srodan i poveći kapitel s fantastičnim bićima, koji se izvorno nalazio na pilonu klaustara samostana Sv. Frane u Zadru (Sl. 58). Naime, klaustar franjevačkog samostana iz druge polovine 13. stoljeća sačuvan je u izvornoj tlocrtnoj dispoziciji, ali je obnovljen u kasnijim stoljećima.¹⁵⁵ Nakon požara 1476. godine, neki od njegovih arhitektonskih elementa premješteni su u klaustar crkve Sv. Jeronima na Ugljanu,¹⁵⁶ dok je spomenuti kapitel pronađen *in situ* 1886. godine.¹⁵⁷ Uokviren motivom tordiranog užeta s donje strane i jednostavnom pravokutnom „pločom“ uleknutih stranica s gornje strane, kapitel je sačinjen od četiri plohe koje zatvaraju formu inverzivno okrenute krnje piramide. Na trapezoidnim stranicama kapitela zrcalno su postavljene fantastične zmajolike ptice izduženih vratova i kratkih tijela prekrivenih stiliziranim perjem.¹⁵⁸ Njihove noge oblikovane su jednostavno s istaknutim kandžama. Na četvrtastim, gotovo pravokutnim glavama naznačene su bademaste oči, šiljate uši te linijski zarezana usta iz kojih vire jezičci. U gornjoj zoni kapitela dugi ptičji vratovi prepliću se s vijugavim tordiranim prućem koje završava stiliziranim palmeticama u središtu i na kutovima kapitela. Također, na kutovima se spajaju ukrasni motivi, što doprinosi cjelokupnoj simetričnosti kompozicije. U usporedbi s kapitelima propovjedaonica splitske i trogirске katedrale, obrada kapitela iz zadarskog franjevačkog samostana znatno je plošnija. Kamena masa kapitela nije prošupljena, stoga prikazi zmajolikih ptica i tordirano pruće s palmeticama djeluju nalijepljeno na osnovu. Iako su motivi oblikovani nešto jednostavnije od splitskih i trogirskih primjera, analogni su prema „ikonografiji“ i brižljivosti izvedbe.

Navedena djela iz Dubrovnika, Splita, Trogira, Bribira i Zadra, još su uvijek pozicionirana relativno neodređeno.¹⁵⁹ Zanimajući određena odstupanja i oblikovne varijabilnosti, srodnost djela unutar navedenog arhitektonsko-skulptorskog korpusa počiva na kapitelima slične forme, oblikovanja i motivike. Analizirani primjeri, od kojih je nekolicina

¹⁵³ J. BELAMARIĆ, 1994., 151-154.

¹⁵⁴ J. BELAMARIĆ, 1994., 153; J. BELAMARIĆ, 1997.a, 69.

¹⁵⁵ Opširnije o klastru u: P. VEŽIĆ, 2008., 49-58; P. VEŽIĆ, 2018., 17-46.

¹⁵⁶ P. VEŽIĆ, 2018., 32.

¹⁵⁷ E. HILJE – N. JAKŠIĆ, 2008., 181.

¹⁵⁸ U literaturi su ta fantastična bića nazvana pticama dugih vratova i janječih glava (E. HILJE – N. JAKŠIĆ, 2008., 182).

¹⁵⁹ J. BELAMARIĆ, 1997.a, 67.

posvjedočena tek ulomkom, problematizirat će se u sljedećem poglavlju sukladno jedinstvenom prototipu ažuriranih kapitela oštro urezanih isprepletenih ukrasa.

9. O problematici dviju propovjedaonica

Prodor impulsa apulske romaničke umjetnosti na područje Dalmacije omogućile su srednjovjekovne gospodarske i političke veze s južnotalijanskim teritorijem.¹⁶⁰ Osim utjecaja na sakralno graditeljstvo,¹⁶¹ apulska likovna iskustva odrazila su se i na izvedbu crkvenog namještaja.¹⁶² Zbog povijesnih okolnosti, osvajanja i teritorijalnog pripajanja, izričaj apulske romanike ukazuje na bivalentnost umjetničkih izvorišta¹⁶³ – s jedne strane normanskih strujanja, a s druge strane bizantskih.¹⁶⁴ Zahvaljujući jednom starom opisu¹⁶⁵ i tragovima baza stupova na podu crkve, u potpunosti je poznat izgled srušene propovjedaonice katedrale Santa Maria Assunta u Traniju, čiji je tlocrt bio istovjetan onome propovjedaonice splitske katedrale.¹⁶⁶ Iako vrijeme njezina nastanka nije sa sigurnošću utvrđeno, smatra se da propovjedaonica katedrale u Traniju nastala u prvoj polovini 13. stoljeća – istovremeno s opremom interijera još nekih apulskih katedrala.¹⁶⁷ U prvom redu to su katedrale San Sabino u Bariju i San Valentino u Bitontu.¹⁶⁸ Ciborij postavljen u katedrali u Bariju načinio je Alfano da Termoli oko 1230. godine (Sl. 59), dok je desetak godina kasnije (oko 1240. godine) Gualtiero da Foggia izradio onaj za katedralu u Bitontu.¹⁶⁹ Velik dio ciborija katedrale u Bariju uništen je u 17. stoljeću uslijed urušavanja jugoistočnog zvonika, a sredinom prošlog stoljeća čitava konstrukcija je restaurirana.¹⁷⁰ Sačuvani su izvorni dijelovi poput tri potpisana kapitela te fragmenti gornje krovne konstrukcije.¹⁷¹ S druge strane, ciborij katedrale u Bitontu demontiran je 1651. godine na inicijativu biskupa Alessandra Cresenzia.¹⁷² Njegov prvobitan izgled poznat je iz vizitacije biskupa Gianbattiste Stelle iz 1620. godine, a do danas su sačuvani jedan kapitel, neki od stupova te dva arhitrava od kojeg jedan sadrži majstorov

¹⁶⁰ LJ. KARAMAN, 1938., 44-45.

¹⁶¹ Vidi više u: LJ. KARAMAN, 1938., 45.

¹⁶² LJ. KARAMAN, 1938., 46.

¹⁶³ I. FISKOVIĆ, 2015., 48.

¹⁶⁴ H. E. KUBACH, 1975., 145-243; [https://www.treccani.it/enciclopedia/puglia_\(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/puglia_(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale)/) (pristupljeno 27. 3. 2024.)

¹⁶⁵ Podatak je preuzet iz sekundarnog izvora: É. BERTAUX, 1904., 673.

¹⁶⁶ É. BERTAUX, 1904., 673.

¹⁶⁷ É. BERTAUX, 1904., 674.

¹⁶⁸ É. BERTAUX, 1904., 673.

¹⁶⁹ É. BERTAUX, 1904., 670, 672.

¹⁷⁰ [https://www.treccani.it/enciclopedia/alfano-da-termoli_\(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/alfano-da-termoli_(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale)/) (pristupljeno 13. 3. 2024.)

¹⁷¹ [https://www.treccani.it/enciclopedia/alfano-da-termoli_\(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/alfano-da-termoli_(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale)/) (pristupljeno 13. 3. 2024.)

¹⁷² [https://www.treccani.it/enciclopedia/gualtiero-da-foggia_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/gualtiero-da-foggia_(Dizionario-Biografico)/) (pristupljeno 13. 3. 2024.)

potpis.¹⁷³ Naime, navedeni ciboriji načinjeni su po uzoru na onaj iz bazilike San Nicola u Bariju, datiran oko 1150. godine.¹⁷⁴ Riječ je o četverostranim ciborijima podignutim na četiri stupa povezana horizontalnim gređem nad kojim se uzdiže poligonalni krov u dvije stupnjevite razine postavljene na niz stupića. Upravo takvoj tipologiji pripada i ciborij katedrale Sv. Lovre u Trogiru.¹⁷⁵ Osim tipologije, ciborij katedrale u Bariju sadrži kapitel sličan dvama kapitelima ciborija bazilike San Nicola u Bariju.¹⁷⁶ Radi se o likovima anđela postavljenima na uglove kapitela, prikazanim u punoj visini (Sl. 61). Između anđeoskih prikaza kapitela ciborija katedrale, nalaze se još i likovi donatora trgovačke obitelji Effrem.¹⁷⁷ Drugi kapitel ciborija katedrale u Bariju ukrašen je mesnatim lišćem povijenih krajeva, dok je treći sačuvani iznimno prošupljene forme te sadrži prikaz dinamično izvijenih zmajolikih ptica (Sl. 60). Identičan animalni motiv nalazi se na jedinom sačuvanom kapitelu ciborija katedrale u Bitontu (Sl. 62).¹⁷⁸ Osim motivike koja je krasila navedeni liturgijski namještaj, prisutne su još neke stilske odrednice koje povezuju dalmatinsku umjetničku produkciju s onom suprotne strane Jadrana. Također, ciborij apulsko-rimskog tipa načinjen koncem 13. stoljeća nalazi se i u katedrali Santa Maria Maggiore u Barletti.¹⁷⁹ Međutim, propovjedaonica katedrale pravokutna je oblika i postavljena na šest stupova. Iako tlocrtno ne odgovara konceptu splitske i trogirske katedrale, slična je raščlamba ploča prsobrana.¹⁸⁰ Raznobojne mramorne ploče prsobrana propovjedaonice katedrale u Barletti rastvorene su nizom slijepih arkadica čiji su polukružni lukovi oslonjeni na jedan, dva ili tri združena stupića.

Dodirnuvši se tlocrtnog rješenja, neophodno je uputiti na razvoj forme, a ujedno i definirati tipologiju kojoj pripadaju propovjedaonice splitske i trogirske katedrale. Naime, naspram dotadašnjeg tradicionalnog oblikovanja propovjedaonica, arhitektonsko-skulpturalni koncept propovjedaonice krstionice katedrale u Pisi iz 1260. godine predstavlja izuzetno originalan izum. Niccolò Pisano je na toj propovjedaonici uspostavio novi prototip slobodnostojeće poligonalne propovjedaonice osovljene na stupove povezane arhivoltima, koje nadvisuje bogato urešena ograda pomno promišljene ikonografije (Sl. 63). Primarno, valja istaknuti kako je Niccolò vjerojatno rođen u Apuliji u prvim desetljećima 13. stoljeća.¹⁸¹ Teza o Niccolòvom apulskom porijeklu doprinosi mogućnosti njegova izravna doticaja s već

¹⁷³ É. BERTAUX, 1904., 672-673.

¹⁷⁴ É. BERTAUX, 1904., 454, 670, 672.

¹⁷⁵ LJ. KARAMAN, 1938., 46.

¹⁷⁶ É. BERTAUX, 1904., 670.

¹⁷⁷ É. BERTAUX, 1904., 670.

¹⁷⁸ É. BERTAUX, 1904., 673.

¹⁷⁹ LJ. KARAMAN, 1938., 46.

¹⁸⁰ LJ. KARAMAN, 1938., 46.

¹⁸¹ J. POPE-HENNESSY, 1955., 3; J. SNYDER, 1989., 445.

podignutim poligonalnim propovjedaonicama u Apuliji koje su mu vjerojatno poslužile kao inspiracija.¹⁸² Nagađa se kako je kiparski zanat savladao na dvoru kralja Fridrika II., gdje je unaprijedio znanje o antičkim modelima koje je kasnije implementirao u svoje stvaralaštvo.¹⁸³ Iako je nastala stotinjak godina nakon Guglielmove propovjedaonice za katedralu u Pisi,¹⁸⁴ Niccolòova predstavlja izniman pomak od ustaljenog oblika s vrlo malo podudarnih oblikovnih elemenata. Kasnije je i Giovanni Pisano preuzeo očev koncept oblikovanja tē vrste crkvenog namještaja, ali s određenim pomacima u oblikovnom i ikonografskom smislu. Ukupno četiri reprezentativne gotičke propovjedaonice – Niccolòove u baptisteriju pisanskog katedralnog kompleksa i katedrali u Sieni, te Giovannijeve u katedrali u Pisi i crkvi Sant' Andrea u Pistoia – dijele zajedničke karakteristike.¹⁸⁵ Riječ je o poligonalnim propovjedaonicama s odgovarajućim brojem stupova s bogato dekoriranim kapitelima. Stupovi su povezani trilobnim, polukružnim ili prelomljenim lukovima na koje se oslanja gornja konstrukcija oplošja ukrašenog narativnim reljefnim prikazima u klasičnoj maniri, fokusa usmjerenog prema ljudskome liku. Stupovi okrunjeni korintskim kapitelima počivaju na plitkim bazama te se ritmički izmjenjuju sa stupovima osovljenima na skulpture lavova ili telamona. Središnji stupovi podržavaju ravnu podnicu gornje konstrukcije propovjedaonice. Stupove međusobno povezuju kamene ploče s lukovima i segmentnim poljima s reljefnim prikazima proroka, evanđelista ili sibila koje pak obočuju prikazi svetačkih likova arhandela, vrlina i sl. Jednostavni ili vegetabilni vijenci odvajaju donju zonu od višestranog prsobrana koji čine kamene ploče međusobno odijeljene snopovima stupića ili skulpturama svetačkih likova i alegorija. Ploče ograde ukrašene su reljefima s narativnim scenama iz kristološkog ciklusa, a na strateškom mjestu smještena je skulptura orla u funkciji *lectorila*. U tom kontekstu, naše se propovjedaonice bogatstvom i formalno-stilskim elementima skulptorskog ukrasa ne mogu usporediti s propovjedaonicama Nicolòoa i Giovannijsa Pisana, ali su im srodne po svojoj poligonalnoj formi.

Za razliku od spomenutog crkvenog namještaja ostvarenog u Apuliji i Toskani, koji je moguće pozicionirati unutar preciznijeg vremenskog okvira, pobliže datiranje propovjedaonica splitske i trogirke katedrale još uvijek predstavlja izazov našoj znanstvenoj disciplini. Unatoč dugotrajnom interesu za njihovim proučavanjem, glavni uzrok razmimoilaženja u mišljenjima stručnjacima jest nedostatak vjerodostojnih podataka o genezi

¹⁸² Ovu tvrdnju treba shvatiti uvjetno, budući da su sačuvane isključivo apulske romaničke propovjedaonice kvadratne ili pravokutne osnove, dok su one poligonalne uništene i teško je odrediti njihovo vrijeme nastanka. Vidi više u: J. POPE-HENNESSY, 1955., 175; M. AYRTON – H. MOORE, 1969., 28.

¹⁸³ U. GEESE, 2004., 322.

¹⁸⁴ J. POPE-HENNESSY, 1955., 1; M. AYRTON – H. MOORE, 1969., 26.

¹⁸⁵ J. POPE-HENNESSY, 1955., 3-12.

navedenih propovjedaonica. Upravo je iz tog razloga njihova datacija lutala u pozamašnom vremenskom rasponu od prve polovine 13. pa sve do 15. stoljeća.¹⁸⁶ Mada se ne mogu pripisati istoj radionici, na osnovu tipoloških obrazaca i stilsko-morfoloških elemenata razabrana je povezanost propovjedaonica splitske i trogirске katedrale s pojedinim cjelovito ili fragmentarno sačuvanim ili povijesnim dokumentom posvjedočenim liturgijskim namještajem pozicioniranim na području Dalmacije. Pretpostavke o kronološkom slijedu djela dalmatinske skulptorske grupe moguće je naslutiti nekolicinom egzaktnih podataka koja se za njih vezuju. Ponajprije, valja imati na umu jačanje političkih i gospodarskih veza s prekomorskim teritorijem te upošljavanje stranih majstora na gradilištima u dalmatinskim gradovima tijekom srednjeg vijeka.¹⁸⁷ Tako je 1199. godine Eustasius, sin protomajstora Belnardusa iz Tranija,¹⁸⁸ spomenut u dokumentu kojim se obvezao na jednogodišnji angažman na dubrovačkoj katedrali.¹⁸⁹ Sačuvani fragmenti arhitektonske dekoracije pročelja dubrovačke katedrale istovjetni su likovnim odlikama glavnog portala stolne crkve u Traniju koji su 1190. godine načinili Eustasius i Belnardus.¹⁹⁰ Također, sačuvani ulomci odražavaju burgundsko-provansalski likovni senzibilitet, vjerojatno posredovan protomajstorom imena francuskog porijekla – Bernaldusom.¹⁹¹ Godine 1255. u dokumentu kojim mu se određuju prihodi i uvjeti boravka u Dubrovniku, protomajstorom katedrale naveden je Pasquo, sin protomajstora Pietra da Facitola.¹⁹² Činjenica da su obojica nosila titulu protomajstora, a da je Pasquo bio doživotno angažiran kao protomajstor katedrale, doprinosi zaključku o njegovu porijeklu iz razvijenije sredine, vjerojatno Apulije.¹⁹³ Budući da je sve do 1282. godine spominjan kao protomajstor dubrovačke katedrale,¹⁹⁴ uvjetno se može pretpostaviti Pasquovo autorstvo propovjedaonice,¹⁹⁵ čiji prvi spomen datira u 1262. godinu.¹⁹⁶ Samim time,

¹⁸⁶ R. EITELBERGER VON EDELBERG, 1861., 81-83; T. G. JACKSON, 1887., 124; L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894., 96-97, 267; U. MONNERET DE VILLARD, 1910., 130; A. VENTURI – E. PAIS – P. MOLMETI, 1917., 11, 68, 76, Tav. XXII, Tav. XL; M. VASIĆ, 1922., 280-297; LJ. KARAMAN, 1938., 46; LJ. KARAMAN, 1963., 33; F. BULIĆ – LJ. KARAMAN, 1927., 204-206; I. DELLALE, 1966., 45; K. PRIJATELJ, 1951., 30, 101; ENCIKLOPEDIJA, 1962., 602 (Duško Kečkemet, enc. jed.: Hrvatska); ENCIKLOPEDIJA, 1966., 116 (Đurđica Horvat, enc. jed.: Romanika); G. SUBOTIĆ, 1963., 70-71; A. DEROKO, 1964., 92, 100, 108, 109 (sl. 15, 29-32); C. FISKOVIĆ, 1970., 65-80; I. FISKOVIĆ, 2015., 53.

¹⁸⁷ J. BELAMARIĆ, 1997.a, 59.

¹⁸⁸ M. S. CALÒ MARIANI, 1984., 177.

¹⁸⁹ CODEX DIPLOMATICUS II., 1904., 320-321 (br. 301).

¹⁹⁰ Vidi više u: C. FISKOVIĆ, 1961., 117-137; M. S. CALÒ MARIANI, 1984., 177-191, D. ZELIĆ, 2013., 31-64.

¹⁹¹ Priljev umjetnika iz zapadne Europe stagniran je padom Jeruzalema 1187. godine. Vjeruje se kako je Belnardus jedan od onih koji su se zadržali na prostoru Apeninskog poluotoka. Vidi više u: I. FISKOVIĆ, 2015., 46.

¹⁹² CODEX DIPLOMATICUS IV., 1906., 611-612 (br. 528).

¹⁹³ I. FISKOVIĆ, 2015., 50, 56.

¹⁹⁴ Podatak je preuzet iz sekundarnog izvora: C. FISKOVIĆ, 1955., 23.

¹⁹⁵ I. FISKOVIĆ, 2015., 54.

¹⁹⁶ CODEX DIPLOMATICUS V., 1907., 213-214 (br. 719).

propovjedaonica katedrale u Dubrovniku bila bi prva u kronološkom nizu nacionalnih primjera srodnog romaničkog liturgijskog namještaja inspiriranog apulskim uzorima.

U kontekstu nastavljanja kronološkog niza, nužno je vratiti se u prvu polovinu 13. stoljeća kada su centrima razvoja romaničke skulpture postali Split i Trogir.¹⁹⁷ Godine 1214., za vrijeme stolovanja splitskog nadbiskupa Bernarda, Andrija Buvina načinio je monumentalni par vratnica za stolnu crkvu.¹⁹⁸ Neki od istraživača smatrali su Buvinu ili njegovog učenika tvorcem propovjedaonice splitske katedrale primijetivši sličnu izvedbu motiva svojstvenu dekorativnom repertoaru vratnicama poput prepletenih akantovih vitica i ptica koje zoblju grozdove.¹⁹⁹ Premda propovjedaonica u polukružnim lukovima i prizorima fantastičnih životinja pokazuje romaničke karakteristike, značajke poput vitkih proporcija, profiliranih arkada, elegantnog križno-rebrastog svoda i dinamično povijenih listova kapitela odražavaju gotički senzibilitet, stoga atribucija Buvini nije prihvatljiva.²⁰⁰ S druge strane, za Treguanova biskupovanja, 1240. godine lunetu glavnog portala katedrale u Trogiru potpisao je majstor Radovan.²⁰¹ Njemu je nekolicina stručnjaka pokušala približiti propovjedaonice katedrala u Splitu i Trogiru, istaknuvši određene podudarnosti animalne i ornamentalne motivike.²⁰² Međutim, to valja shvatiti uvjetno, budući da Radovan nije ostavio nijedan kapitel,²⁰³ a geneza zapadnog portala izuzetno je kompleksna.²⁰⁴ Također, majstoru Mavru koji je oko 1331. godine načinio kipove iz kompozicije *Navještenja* postavljene na ciborij trogirske katedrale (Sl. 64), šačica povjesničara umjetnosti pokušala je pripisati propovjedaonicu i ciborij iste stolne crkve.²⁰⁵ Iako se o Mavrovu životu zna vrlo malo, razvidna je implementacija pizanskih i apulskih uzora u njegovu stvaralaštvu.²⁰⁶ Naime, izvedba kipova Djevice Marije i arkanđela nalikuje na figuraliku Niccolò i Giovannijsa Pisana, dok su njihove fizionomije i nabori draperija podudarne izvedbi anđeoskih likovima na jugoistočnom kapitelu ciborija.²⁰⁷ Uz to, kapiteli ciborija trogirske katedrale s prepletima zmajolikih ptica i biljnih motiva istovjetan je kapitelima ciborija katedrala u Bariju i

¹⁹⁷ J. BELAMARIĆ, 1997.a, 60.

¹⁹⁸ LJ. KARAMAN, 1942., 2.

¹⁹⁹ L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894., 96-97; F. H. JACKSON, 1908., 296; F. BULIĆ – LJ. KARAMAN, 1927., 204-206; A. DUDAN, 1999., 101.

²⁰⁰ LJ. KARAMAN, 1942., 65.

²⁰¹ LJ. KARAMAN, 1938., 4.

²⁰² LJ. KARAMAN, 1934., 109; LJ. KARAMAN, 1938., 46; C. FISKOVIĆ, 1951., 18; C. FISKOVIĆ, 1970., 72; J. BELAMARIĆ, 1994., 151-154.

²⁰³ J. BELAMARIĆ, 1997.a, 69.

²⁰⁴ Vidi više u: J. STOŠIĆ, 1994., 67-89.

²⁰⁵ A. VENTURI – E. PAIS – P. MOLMETI, 1917., 68, Tav. XXII; A. DUDAN, 1999., 101; M. VASIĆ, 1922., 280-297; A. DEROKO, 1964., 92, 100, 108, 109 (sl. 15, 29-32); I. DELLALE, 1966., 45; C. FISKOVIĆ, 1970., 59-80, C. FISKOVIĆ, 1974., 325-331.

²⁰⁶ C. FISKOVIĆ, 1970., 69.

²⁰⁷ C. FISKOVIĆ, 1970., 65, 68.

Bitontu.²⁰⁸ Atribucijom majstoru Mavru, datacija propovjedaonice i ciborija trogirске katedrale primaknula bi se u 14. stoljeće.²⁰⁹

Bez obzira na različita mišljenja, neporeciva je konstatacija o korištenju predloška jedne dalmatinske propovjedaonice pri izgradnji druge. Nekolicina stručnjaka koji su se bavili njihovim izučavanjem smatra propovjedaonicu splitske katedrale starijom i umjetnički uspjelijom.²¹⁰ Djelomično je moguće složiti se s navedenom tezom. Međutim, propovjedaonica splitske katedrale vitkom i izduženom formom oslonjenom na stupove osmerostranog presjeka bliska je gotičkim načelima.²¹¹ Prikazi romaničkog bestijarija na gornjem obodu splitske propovjedaonice količinski su reducirani i nepotpuni, dok se gotički zamah očituje u realističnoj izvedbi životinjskih i biljnih motiva i koncepciji križno-rebrastog svoda s isječcima postavljenima u kompleksnu formu riblje kosti.²¹² S druge strane, propovjedaonica trogirске katedrale većim brojem stupova odražava romaničku širinu i tromost, dok se gotički izričaj primjećuje isključivo na rebrima svoda i izvedbi kapitela.²¹³ Pretpostavka o splitskoj propovjedaonici kao starijoj može se potkrijepiti činjenicom da je Splitska metropolija bila znatno moćnija i bogatija nego sufraganska joj Trogirска biskupija. Logično je očekivati širenje određenog moderniteta iz većeg i superiornijeg središta prema manjem, iako to nije uvijek pravilo. U svakom slučaju, raskošna izvedba kapitela i obilje reljefnog ukrasa odgovaraju jednoj nadbiskupiji i njezinom položaju unutar crkvene hijerarhije. To možda ide i u prilog pretpostavci o postojanju čak dviju nasuprotно postavljenih propovjedaonica u splitskoj katedrali, od kojih je možda u konačnici sastavljena današnja.²¹⁴

U kontekstu modernosti i inovativnosti naših dviju propovjedaonica, valja se osvrnuti na ranije spomenute propovjedaonice Niccolòa i Giovannija Pisana. Naime, gornji dio konstrukcije njihovih propovjedaonica ima ravne podnice čiju težinu podržava stup u središtu. Premda su one skulptorski neusporedivo bogatije i likovno naprednije, splitska i trogirска propovjedaonica su konstruktivno modernije, jer su nadsvedene polikromnim križno-rebrastim svodovima elegantnih rebara. Gotički konstruktivni element križnog svoda s

²⁰⁸ C. FISKOVIĆ, 1970., 69.

²⁰⁹ C. FISKOVIĆ, 1970., 59-80; C. FISKOVIĆ, 1974., 325-331; Iako se Cvito Fisković odlučno zalagao za atribuciju ciborija i propovjedaonice trogirске katedrale majstoru Mavru, Igor Fisković se referirao na Cvitino opovrgnuće vlastite teze o Mavrovu autorstvu (usp. I. FISKOVIĆ, 2015., bilj. 113). Međutim, u članku na koji se Igor Fisković pozvao, nema riječi o opovrgnuću atribucije pa je vjerojatno riječ o nesporazumu.

²¹⁰ R. EITELBERGER VON EDELBERG, 1861., 83, 118-120; T. G. JACKSON, 1887., 44; L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894., 97; M. VASIĆ, 1922., 280.

²¹¹ C. FISKOVIĆ, 1970., 73.

²¹² C. FISKOVIĆ, 1970., 73.

²¹³ C. FISKOVIĆ, 1970., 71.

²¹⁴ Vidi bilješku 58.

istaknutim rebrima na prostoru Dalmacije zabilježen je 1280. godine pri posveti crkava Sv. Frane i Sv. Dominika u Zadru.²¹⁵ Jednobrodni longitudinalni prostori navedenih crkava zaključeni su pravokutnim svetištem te odražavaju specifičnosti propovjedničke sakralne arhitekture.²¹⁶ Na začelju crkve Sv. Dominika istaknuta je jedna četvrtasta apsida s križno-rebrastim svodom, dok je u crkvi Sv. Frane od izvorne tri apside, samo središnja sačuvala tu vrstu svođenja. Osim crkava propovjedničkih redova, u gotičkom su periodu križno-rebrastim svodom nadsvođene i neke dalmatinske katedrale.²¹⁷ Mada njezina gradnja datira u početak 13. stoljeća, trogirski katedrala bila je presvođena u više faza – pretpostavljena datacija izgradnje svoda predvorja katedrale postavljena je koncem 13. stoljeća,²¹⁸ dok su bočni brodovi presvođeni u 14. stoljeću, a glavni brod u prvoj polovini 15. stoljeća.²¹⁹ U kontekstu propovjedaonica, problematično je pitanje izvornosti križno-rebrastih svodova. Naime, potrebno je ukazati na manje kamene „ploče“ propovjedaonice u Trogiru, smještene između stopa lukova arkadnog sustava i vrhova kapitela. Tê kamene ploče nalikuju umecima, jer oblikom, proporcijama i koloritom odstupaju od skladne kompozicije propovjedaonice. Dakle, možda postoji mogućnost da je križno-rebrasti svod propovjedaonice trogirski katedrale izrađen kasnije, istovremeno s nastankom svodova katedrale. Međutim, tada se postavlja pitanje je li naknadna izgradnja križno-rebrastih svodova moguća na obje propovjedaonice? Kolika je vjerojatnost da su obje propovjedaonice u kasnije vrijeme dobile križno-rebraste svodove? Osim toga, propovjedaonica splitske katedrale ne sadrži kamene umetke nad kapitelima. S druge strane, kameni „umeci“ možda su ipak posljedica premještanja²²⁰ propovjedaonice s izvornog položaja. Premještanje s izvornog mjesta na današnju poziciju pretpostavljeno je i za propovjedaonicu splitske katedrale,²²¹ na kojoj su evidentni i tragovi preslagivanja ploča prsobrana. Kao što je već naznačeno, određene nepodudarnosti vezane za debljinu i visinu ploča prsobrana nastalih preslagivanjem sanirane su mramornim umecima.²²²

Osim temeljnih pitanja čiji su pokušaji odgonetavanja među stručnjacima izazvali mimoilaženja, nesuglasice i repetitivnost, ovdje ukazujemo na niz problematskih pitanja glede dviju propovjedaonica i njima srodnih djela. Nedokučivo pitanje i dalje predstavlja vrijeme

²¹⁵ M. ŠIMUNIĆ BURŠIĆ, 2011., 154.

²¹⁶ P. VEŽIĆ, 2018., 21.

²¹⁷ M. ŠIMUNIĆ BURŠIĆ, 2011., 173.

²¹⁸ Pretpostavke o dataciji svoda predvorja katedrale variraju. Vidi više u: M. ŠIMUNIĆ BURŠIĆ, 2011., 174-178.

²¹⁹ M. ŠIMUNIĆ BURŠIĆ, 2011., 174.

²²⁰ Radoslav Bužančić ukazao je na mogućnost premještanja propovjedaonice trogirski katedrale s izvornog položaja koji je bio bliže glavnom oltaru (R. BUŽANČIĆ, 2009., 36).

²²¹ A. DOLJANIN, 2018., 46.

²²² A. DOLJANIN, 2018., 47.

nastanka propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu i Sv. Lovre u Trogiru. Nadovezavši se na pitanje kronologije nastanka, postavlja se pitanje kako jedna u odnosu na drugu funkcioniraju kao predložak i „kopija“? Prema mišljenju nekih povjesničara umjetnosti, propovjedaonica splitske katedrale ocijenjena je kao starija i umjetnički vrsnija od trogirске. No, predstavlja li propovjedaonica, ili čak moguće dvije propovjedaonice splitske katedrale odraz prestiža nadbiskupije? Prisjetivši se mnogih prijevora teritorijalne i imovinske prirode između Splita i Trogira, možda ne bi trebalo *a priori* isključiti ni mogućnost obrnute situacije. Također, s obzirom na to da propovjedaonice Niccolò i Giovannija Pisana imaju ravnu podnicu, valja razmotriti pitanje jesu li moderni križno-rebrasti polikromni svodovi naših propovjedaonica doista dijelovi izvornog koncepta. Osvrnuvši se na kasniji nastanak križno-rebrastih svodova trogirске katedrale – je li moguć i kasniji nastanak svoda propovjedaonice? Je li moguće takvu kasniju intervenciju smatrati uzrokom dodavanja kamenih umetaka podno polukružnih lukova trogirске propovjedaonice? Dakako, nije isključeno da su kameni umeci posljedica premještanja trogirске propovjedaonice s njezina izvornog mjesta bliže glavnom oltaru, budući da je dekorelacija arhitektonsko-skulptorskog koncepta evidentna i na propovjedaonici katedrale u Splitu. No, kako onda objasniti prisustvo križno-rebrastog svoda na propovjedaonici katedrale u Splitu? Kako objasniti dvije naknadne gradnje križno-rebrastih svodova propovjedaonica u obje katedrale?

Ovo su samo neka od pitanja nametnuta promišljanjima o problematici dviju propovjedaonica. Iako je interes za proučavanjem dvaju spomenika dugotrajan i premašuje nacionalne razmjere, pružanje konačnih odgovora vezanih za propovjedaonice splitske i trogirске katedrale i dalje je onemogućeno nedostatkom pouzdanih izvora i čvrstih uporišta. Trenutno je najizglednije datiranje propovjedaonica splitske i trogirске katedrale u drugu polovinu 13. stoljeća. U kontekstu kasnije datacije, razriješile bi se nedoumice vezane za problematiku križno-rebrastog svoda propovjedaonice katedrale u Trogiru. No, time bi se otvorila nova pitanja o svodu propovjedaonice splitske katedrale, jer je prvi križno-rebrasti svod u Splitu nastao sredinom 15. stoljeća.²²³ Premda naša struka trenutno nema odgovor, sijaset pitanja tvori plodno tlo za temeljitije analize koje će možda biti provedene u budućnosti.

²²³ Vidi više u: M. ŠIMUNIĆ BURŠIĆ, 2011., 194-197.

10. Zaključak

Iako je njihov prvi poznati spomen zabilježen još u 17. stoljeću, enigmatična aura propovjedaonica splitske i trogirske katedrale i dalje ostaje postojana, jer pokušaji razrješavanja njihove problematike iznova rezultiraju novim pitanjima i nejasnoćama. Unatoč mnogim nedoumicama *à propos* dviju propovjedaonica, stručnjaci naše znanstvene discipline utvrdili su njihovu sličnost s liturgijskim namještajem apulske umjetničke produkcije. Na temelju bliskih stilskih elemenata formirana je dalmatinska skulptorska grupa sačinjena od djelomice ili u cijelosti sačuvanih propovjedaonica, ciborija i kapitela u Bribiru, Dubrovniku, Trogiru i Zadru.

Prekomorska likovna strujanja bila su omogućena gospodarskim i političkim vezama koje je srednjovjekovna Dalmacija održavala s nasuprotnom stranom Jadrana. Takva simbioza osobito se pokazala atraktivnom stranim majstorima koji su radili na velikim katedralnim gradilištima u Dalmaciji, premda stručnjaci naše znanstvene discipline smatraju da su za izvedbu propovjedaonica katedrala u Splitu i Trogiru zaslužni domaći majstori.

Izvjesnim se čini smještanje propovjedaonica u drugu polovinu 13. stoljeća. Valja imati na umu da se pri tom ne isključuje i mogućnost njihove kasnije datacije, sukladne pojavi križno-rebrastih svodova u Dalmaciji. Štoviše, odgonetavanje isključivo jedne sumnje ne predstavlja rješenje primjenjivo na čitavu problematiku propovjedaonica izrazito kompleksnog karaktera.

Dosadašnji interes za istraživanjem ove teme od iznimnog je značaja i naglašava neporecivu umjetničku vrijednost dviju propovjedaonica. Premda su konačni zaključci trenutno nedostižni, traganje za novim spoznajama o dojmljivim propovjedaonicama splitske i trogirske katedrale i dalje ne jenjava. Niz prethodno definiranih pitanja i nedoumica može poslužiti kao katalizator nadolazećih istraživanja namijenjenih produblivanju razumijevanja ove teme. Budući da su dvije propovjedaonice još uvijek pozicionirane poprilično neodređeno, pri budućim istraživačkim nastojanjima potrebno je adresirati mnoge aspekte njihove geneze te tadašnjeg društvenog, povijesnog i kulturnog ozračja.

11.Literatura

- A. ADAM, 1993. – Adolf Adam, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar: Hrvatski institut za liturgijski pastoral, 1993.
- T. ANDRIĆ, 2020. – Tonija Andrić, *Povijest Splita u srednjem vijeku: udžbenik za studente*, Zagreb – Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu – Leykam International, 2020.
- M. AYRTON – H. MOORE, 1969. – Michael Ayrton – Henry Moore, *Giovanni Pisano, Sculptor*, London: Thames and Hudson, 1969.
- I. BABIĆ, 2014. – Ivo Babić, *Trogir – Grad i spomenici*, Split: Književni krug, 2014.
- J. BELAMARIĆ, 1994. – Joško Belamarić, Portal majstora Radovana – Njegova ikonografija i stil u okviru razvoja skulpture u Splitu i Trogiru 13. stoljeća, u: *Majstor Radovan i njegovo doba*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Trogiru 26–30. rujna 1990. godine, (ur.) Ivo Babić, Trogir: Muzej grada Trogira, 1994., 137-159.
- J. BELAMARIĆ, 1997.a – Joško Belamarić, Romaničko kiparstvo, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, (ur.) Igor Fisković, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, 1997., 41-95.
- J. BELAMARIĆ, 1997.b – Joško Belamarić, *Split – od carske palače do grada*, Split: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Konzervatorski odjel, 1997.
- P. BELLI D'ELIA, 1992. – Pina Belli d'Elia, Majstor kapitela – nepoznati južnotalijanski majstor u trogirskoj katedrali, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 32, (1992.), 249-265.
- I. BENYOVSKY LATIN, 2009. – Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir – prostor i društvo*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.
- É. BERTAUX, 1904. – Émil Bertaux, *L'ant dans l'Italie meridionale*, Tomus I, Paris, Albert Fontemoing, 1904. (dostupno na: <https://bibliotheque-numerique.inha.fr/viewer/4952/?offset=#page=2&viewer=picture&o=bookmark&n=0&q=>, pristupljeno 16. 8. 2023.)
- F. BULIĆ – LJ. KARAMAN, 1927. – Frane Bulić – Ljubo Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb, 1927. (dostupno na: https://archive.org/details/palaca_cara_dio_klecijana_u_splitu_1927-frane_bulic_ljubo_karaman, pristupljeno 16. 8. 2023.)
- T. BURIĆ, 1996. – Tonči Burić, Arhitektura i skulptura, u: *Bribir u srednjem vijeku*, (ur.) Ante Milošević, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1996., 23-37.

R. BUŽANČIĆ, 2009. – Radoslav Bužančić, Gospin oltar Nikole Firentinca u trogirskoj katedrali, *Klesarstvo i graditeljstvo*, XX, 3-4 (2009.), 35-48.

M. S. CALÒ MARIANI, 1984. – Maria Stella Calò Mariani, Scultura pugliese del XII secolo – Protomagistri tranesi nei cantieri di Barletta, Trani, Bari e Ragusa, u: *Studi di storia dell'arte in memoria di Mario Rotili*, 1984., 177-191. (dostupno na: https://www.academia.edu/44687738/Scultura_pugliese_del_XII_secolo_Protomagistri_tranesi_nei_cantieri_di_Barletta_Trani_Bari_e_Ragusa, pristupljeno 20. 3. 2024.)

V. CELIO-CEGA, 1855. – Vincenzo Celio-Cega, *La chiesa di Traù nell'anno 1854.*, Spalato: Tip. M. V. Piperata e figlio, 1855.

CODEX DIPLOMATICUS II., 1904. – *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svezak 2: Listine godina: 1101-1200., (ur.) Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1904. (dostupno na: <https://archive.org/details/codex-diplomaticus-regni-croatiae-dalmatiae-et-slavoniae-vol.-2-listine-godina-1/mode/1up>, pristupljeno 20. 3. 2024.)

CODEX DIPLOMATICUS IV., 1906. – *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svezak 4: Listine godina 1236-1255., (ur.) Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1906. (dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=197000&tify={%22view%22:%22thumbnails%22}>, pristupljeno 20. 3. 2024.)

CODEX DIPLOMATICUS V., 1907. – *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, svezak 5: Listine godina: 1256-1272., (ur.) Tadija Smičiklas, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1907. (dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=197001>, pristupljeno 4. 3. 2024.)

F. DE DIVERSIS, 2004. – Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, (ur.) Zdenka Janeković Römer, Zagreb: Dom i svijet, 2004.

I. DELALLE, 1966. – Ivan Delalle, *Trogir: vodič*, Trogir: Općinski turistički savez, 1966.

A. DEROKO, 1964. – Aleksandar Deroko, *Spomenici arhitekture IX-XVIII. veka u Jugoslaviji*, Beograd: Građevinska knjiga, 1964.

A. DOLJANIN, 2018. – Ana Doljanin, Romanička propovjedaonica u katedrali Sv. Dujma u Splitu – istraživanja i konzervatorsko-restauratorski zahvati, *Klesarstvo i graditeljstvo*, 28, 1-2 (2018.), 42-64.

A. DUDAN, 1999. – Alessandro Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana I*, Rovigno: Centro di ricerche storiche, 1999. (dostupno na: <https://archive.org/details/RovignoAtti-18-1999>, pristupljeno 18. kolovoza 2023.)

R. EITELBERGER VON EDELBERG, 1861. – Rudolf Eitelberger von Edelberg, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Traù, Spalato und Ragusa*, Wien, 1861. (dostupno na: https://books.google.hr/books?id=uABMAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, pristupljeno 15. 8. 2023.)

ENCIKLOPEDIJA, 1959. – Ambon, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, svezak 1 (A-Ćus), (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1959., 63.

ENCIKLOPEDIJA, 1962. – Hrvatska, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, svezak 2 (D-Ini), (ur.) Andre Mohorovičić, Zagreb, Leksikografski zakon FNRJ, 1962., 602.

ENCIKLOPEDIJA, 1966. – Propovjedaonica, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, svezak 4 (Portr-Ž), (ur.) Miroslav Krleža, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966., 30.

ENCIKLOPEDIJA, 1966. – Romanika, u: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, svezak 4 (Portr-Ž), (ur.) Miroslav Krleža, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966., 116.

D. FARLATI, 1769. – Daniele Farlati, *Illyrici Sacri – Ecclesiae Suffraganeae Metropolis Spalatensis*, Tomus 4, Venetiis, 1769. (dostupno na: https://books.google.hr/books?id=4NNhAAAACAAJ&pg=PR1&hl=hr&source=gbs_selected_pages&cad=1#v=onepage&q&f=false, pristupljeno 15. 8. 2023.)

C. FISKOVIĆ, 1939. – Cvito Fisković, *Korčulanska katedrala*, Zagreb: Tisak nadbiskupske tiskare, 1939.

C. FISKOVIĆ, 1940. – Cvito Fisković, *Opis trogirске katedrale iz XVIII stoljeća*, Split: Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti, 1940.

- C. FISKOVIĆ, 1942. – Cvito Fisković, Drvena gotička skulptura u Trogiru, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 275 umjetničkog razreda 5, 1942., 97-133. (dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=19813&tify={%22view%22:%22info%22}>}, pristupljeno 14. 2. 2024.)
- C. FISKOVIĆ, 1951. – Cvito Fisković, *Radovan – portal katedrale u Trogiru*, Zagreb: Zora, 1951.
- C. FISKOVIĆ, 1955. – Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1955. (dostupno na: https://archive.org/details/prvi_poznati_dubrovački_graditelji_1955-cvito_fiskovic, pristupljeno 19. 3. 2024.)
- C. FISKOVIĆ, 1961. – Cvito Fisković, Fragments du style roman a Dubrovnik, *Archaeologia Jugoslavica*, 1, 1954., 117-137.
- C. FISKOVIĆ, 1966. – Cvito Fisković, Umjetnine stare dubrovačke katedrale, *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 14 (1966.), 62-75. (dostupno na: <https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=201426>, pristupljeno 5. 3. 2024.)
- C. FISKOVIĆ, 1970. – Cvito Fisković, Trogirski majstor Mavar, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti u umjetnosti u Dubrovniku*, 12 (1970.), 59-80.
- C. FISKOVIĆ, 1974. – Cvito Fisković, Contributions sur les relations artistiques entre Dubrovnik et la Dalmatie d'une part et l'Apulie de l'autre, *Zbornik za likovne umjetnosti*, 10 (1974.), 325-331. (dostupno na: https://www.maticasrpska.org.rs/stariSajt/casopisi/ZMSLU_10.pdf, pristupljeno 30. 3. 2024.)
- I. FISKOVIĆ, 1997. – Igor Fisković, Gotičko kiparstvo, u: *Tisuću godina hrvatskog kiparstva*, (ur.) Igor Fisković, Zagreb: Muzejsko-galerijski centar, 1997., 95-153.
- I. FISKOVIĆ, 2013. – Igor Fisković, Likovna oprema i umjetnine starih katedrala, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj, Dubrovnik: Katedralna župa Gospe Velike – Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013., 69-101.
- I. FISKOVIĆ, 2015. – Igor Fisković, Još o romaničkoj skulpturi s dubrovačke katedrale, *Ars Adriatica*, 5 (2015.), 39-66.

U. GEESE, 2004. – Uwe Geese, Sculpture in France, Italy, Germany and England, u: *The Art of Gothic – Architecture, Sculpture, Painting*, (ur.) Rolf Toman, Köln: Könemann, 2004., 300-372.

V. GOSS, 2010. – Vladimir Goss, Predromanika i romanika, u: *Hrvatska umjetnosti, povijest i spomenici*, (ur.) Milan Pelc, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti – Školska knjiga, 2010., 67-119.

L. HAUSER, 1885. – Luigi Hauser, La riapertura del Duomo di Spalato, *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, VIII (1885.), 81-86. (dostupno na: https://books.google.hr/books?id=X3IHcC8KBTYC&printsec=frontcover&vq=hauser&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, pristupljeno 14. 2. 2024.)

E. HILJE – N. JAKŠIĆ, 2008. – Emil Hilje – Nikola Jakšić, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije – Kiparstvo I (od IV. do XVI. stoljeća)*, Zadar: Zadarska nadbiskupija, 2008.

Ć. M. IVEKOVIĆ, 1910. – Ćiril Metoda Iveković, *Dalmatiens Architektur und Plastik*, Wien: Anton Schroll & Co., 1910.

N. JAKŠIĆ, 2006. – Nikola Jakšić, Između Europe i Mediterana, u: *Prvih par stoljeća hrvatske umjetnosti*, (ur.) Biserka Rauter Plančić, katalog izložbe, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2006., 16-61.

F. H. JACKSON, 1908. – Frederick Hamilton Jackson, *The Shores of the Adriatic, the Austrian Side – the Küstenlade, Istria and Dalmatia*, London: Murray, 1908. (dostupno na: <https://archive.org/details/shoresofadriati00jack/mode/2up>, pristupljeno 16. 8. 2023.)

T. G. JACKSON, 1887. – Thomas Grahm Jackson, *Dalmatia, the Quarnero and Istria, with Cettigne in Montenegro and the Island of Grado*, Tomus II, Oxford: Clarendon Press, 1887. (dostupno na: https://books.google.hr/books?id=fWBLAAAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, pristupljeno 15. 8. 2023.)

L. JELIĆ, 1894. – Luca Jelić, *Raccolta di documenti relativi ai monumenti artistici di Spalato e Salona*, svezak 1, Spalato: Tipografia A. Zannoni (St. Bulat), 1894. (dostupno na: https://www.google.hr/books/edition/Raccolta_di_documenti_relativi_ai_monume/YDgXAAAYAAJ?hl=hr&gbpv=1, pristupljeno 15. 8. 2023.)

L. JELIĆ – F. BULIĆ – S. RUTAR, 1894. – Luka Jelić – Frane Bulić – Simon Rutar, *Guida di Spalato e Salona*, Zara: S. Artale, 1894. (dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=T>

Q4EAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, pristupljeno 15. 8. 2023.)

LJ. KARAMAN, 1933. – Ljubo Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji: XV. i XVI. vijek*, Zagreb: Redovno izdanje Matice hrvatske, 1933.

LJ. KARAMAN, 1934. – *Dalmacija kroz vjekove u historiji i umjetnosti*, Split: Jadranska straža, 1934.

LJ. KARAMAN, 1938. – Portal majstora Radovana u Trogiru, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 262 umjetničkog razreda 3, Zagreb, 1938. 1-76. (dostupno na: https://archive.org/details/rad_jazu_knjiga_262_1938/page/n1/mode/2up, pristupljeno 7. 1. 2024.)

LJ. KARAMAN, 1942. – Ljubo Karaman, Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 275 umjetničkog razreda 5, Zagreb, 1942., 1-96. (dostupno na: https://archive.org/details/buvinove_vratnice_i_drveni_kor_splitske_katedrale_1942-ljubo_karaman/mode/2up, pristupljeno 21. 3. 2024.)

LJ. KARAMAN, 1952.a – Ljubo Karaman, Stav ranijih stoljeća prema spomenicima prošlosti i jedno konzervatorsko pitanje u Splitu 1685. godine, *Zbornik zaštite spomenika*, 2 (1951.), Beograd, 1952., 5-12.

LJ. KARAMAN, 1952.b – Ljubo Karaman, *Pregled umjetnosti u Dalmaciji: (od doseljenja Hrvata do pada Mletaka)*, Zagreb: Matica hrvatska, 1952.

LJ. KARAMAN, 1963. – Ljubo Karaman, Dalmatinske katedrale, *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 10, Zadar, 1963., 29-66. (dostupno na: [https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=180455&tify={%22panX%22:0.545,%22panY%22:0.375,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:0.892%22}](https://dizbi.hazu.hr/a/?pr=iiif.v.a&id=180455&tify={%22panX%22:0.545,%22panY%22:0.375,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:0.892%22},), pristupljeno 18.12.2023.)

V. KLAIĆ, 1897. – Vjekoslav Klaić, *Bribirski knezovi: od plemena Šubić do god. 1347.: sa jednom rodoslovnom tablicom*, Zagreb: Naklada Matice hrvatske, 1897. (dostupno na: <https://archive.org/details/bribirskiknezov02hrvagoog/mode/2up?view=theater&q=kolumban>, pristupljeno 7. 1. 2024.)

H. E. KUBACH, 1975. – Hans Erich Kubach, *Romanesque Architecture*, New York: H. N. Abrams Inc., 1975. (dostupno na: <https://archive.org/details/romanesquearchit00kuba/page/n10/mode/1up?view=theater>, pristupljeno 28. 3. 2024.)

K. LASZLO KLEMAR, 2016. – Kosjenka Laszlo Klemar, Srednjovjekovni franjevački samostan i crkva Sv. Marije u Bribiru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 43, (2016.), 87-105.

LEKSIKON, 1979. – Ambon, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, 1979., 110.

LEKSIKON, 1979. – Propovjedaonica, u: *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, (ur.) Anđelko Badurina, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Kršćanska sadašnjost – Institut za povijest umjetnosti, 1979., 489-490.

G. LUCIO, 1674. – Giovanni Lucio, *Memorie istoriche di Tragurio ora detto Trau*, Venezia: Presso Stefano Curti, 1674. (dostupno na: <https://books.google.hr/books?id=725gAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>, pristupljeno 15. 8. 2023.)

J. MAKSIMOVIĆ, 1961. – Jovanka Maksimović, *Kotorski ciborij iz XIV veka i kamena plastika susednih oblasti*, Beograd: Naučno delo, 1961.

V. MOLÈ, 1962. – Vojeslav Molè, *Sztuka Slowian poludniowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków, 1962., 176-177. (dostupno na: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/mole1962/0201/image,info>, pristupljeno 17. 8. 2023.)

U. MONNERET DE VILLARD, 1910. – Ugo Monneret de Villard, L'architettura romanica in Dalmazia, *Rassegna d'arte*, X, 8 (1910.), 128-130. (dostupno na: http://periodici.librari.beniculturali.it/visualizzatore.aspx?anno=1910&ID_testata=33&ID_periodico=1168, pristupljeno 16. 8. 2023.)

G. NIKŠIĆ, 2023. – Goran Nikšić, Romanička korska pregrada splitske katedrale – funkcija, arhitektura i ikonografija u: *Srednjovjekovna drvena korska sjedala istočne obale Jadrana – funkcija, obnova i prezentacija održanog u Splitu 7-9. prosinca 2023.*, program i knjižica sažetaka međunarodnog znanstveno-stručnog skupa, Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 2023. (dostupno na: https://www.hrz.hr/images/stories/novosti5/korske_klupe_2023_knjizica-07.pdf, pristupljeno 20. siječnja 2024. godine)

J. POPE-HENNESSY, 1955. – John Pope-Hennessy, *Italian Gothic Sculpture*, London: Phaidon Press, 1955.

K. PRIJATELJ, 1951. – Kruno Prijatelj, *Spomenici Splita i okolice*, Split: Grad. turist. poduzeće "Turist", 1951. (dostupno na: https://archive.org/details/spomenici_splita_i_okolice_1951-kruno_prijatelj/mode/2up, pristupljeno 16. 8. 2023.)

K. PRIJATELJ – N. GATTIN, 1991. – Kruno Prijatelj – Nenad Gattin, *Splitska katedrala*, Zagreb – Split: Kršćanska sadašnjost – Biblioteka Buvina, 1991.

J. SNYDER, 1989. – James Snyder, *Italy in the Later Middle Age*, u: *Medieval Art – Painting, Sculpture, Architecture, 4th-14th Century*, New Jersey: Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs – New York: Harry N. Abrams, Inc., 1989.

J. STOŠIĆ, 1988. – Josip Stošić, Prikaz nalaza ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku, *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, znanstveni skup, Dubrovnik, 1-4. X. 1984., vol. 12, Zagreb: Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 1988., 15-38. (dostupno na: https://www.academia.edu/11470653/Arheolo%C5%A1ka_istra%C5%BEivanja_u_Dubrovniku_i_dubrova%C4%8Dkom_podru%C4%8Dju_znanstveni_sku_p_Dubrovnik_1_4_X_1984_Izdanja_HAD_vol_12_Zagreb_1988, pristupljeno 1. 3. 2024.)

J. STOŠIĆ, 1994. – Josip Stošić, Trogirska katedrala i njezin zapadni portal, u: *Majstor Radovan i njegovo doba*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Trogiru 26–30. rujna 1990. godine, (ur.) Ivo Babić, Trogir: Muzej grada Trogira, 1994., 67-89.

G. SUBOTIĆ, 1963. – Gojko Subotić, *Arhitektura i skulptura srednjeg veka u Primorju*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1963.

M. ŠIMUNIĆ BURŠIĆ, 2011. – Marina Šimunić Buršić, *Recepcija gotičkog svoda*, doktorska disertacija, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 2011.

M. VASIĆ, 1922. – Miloje Vasić, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka*, Beograd: G. Kon, 1922.

A. VENTURI – E. PAIS – P. MOLMETI, 1917. – Adolfo Venturi – Ettore Pais – Pompeo Molmenti, *La Dalmazia monumentale*, Milano, 1917. (dostupno na: <http://asa.archivostudiadriatici.it/islandora/object/libria%3A140931#mode/2up>, pristupljeno 17. 8. 2023.)

P. VEŽIĆ, 2008. – Pavuša Vežić, Klaustar Samostana sv. Frane u Zadru i Samostana sv. Jeronima na Ugljanu, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32 (2008.), 49-58.

P. VEŽIĆ, 2018. – Pavuša Vežić, Sveti Frane u Zadru – arhitektura crkve i samostana u doba gotike i renesanse, *Ars Adriatica*, 8 (2018.), 17-46.

D. ZELIĆ, 2004. – Danko Zelić, Arhiđakon Toma i Šibenik – Historia i Res gestae, u: *Toma Arhiđakon i njegovo doba: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. godine u Splitu*, (ur.) Mirjana Matijević-Sokol – Olga Perić, Split: Književni krug, 2004., 197-234.

D. ZELIĆ, 2013. – Danko Zelić, Arhitektura starih katedrala, u: *Katedrala Gospe Velike u Dubrovniku*, (ur.) Katarina Horvat-Levaj, Dubrovnik: Katedralna župa Gospe Velike – Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2013., 31-64.

INTERNETSKI IZVORI

BRITANNICA, 1998. – Britannica, The Editors of Encyclopaedia, “bema“, *Encyclopedia Britannica*, 20 Jul. 1998 (dostupno na: <https://www.britannica.com/technology/bema-architecture>, pristupljeno 1. 3. 2024.)

TRECCANI, 1998. – Treccani, Pina Belli d'Elia, Puglia, u: *Enciclopedia dell'Arte Medievale*, 1998. (dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/puglia_\(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/puglia_(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale)/), pristupljeno 27. 3. 2024.)

TRECCANI, 1991. – Treccani, [s.n.], Alfano da Termoli, u: *Enciclopedia dell'Arte Medievale*, 1991. (dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/alfano-da-termoli_\(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/alfano-da-termoli_(Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale)/), pristupljeno 13. 3. 2024.)

TRECCANI, 2003. – Treccani, Luciana Cataldo, Gualtiero da Foggia, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, Volume 60, 2003. (dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/gualtiero-da-foggia_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/gualtiero-da-foggia_(Dizionario-Biografico)/), pristupljeno 13. 3. 2024.)

Pulpits of Split and Trogir Cathedral

Summary

Scientific discourse related to the pulpits of the cathedral of St. Domnius in Split and St. Lawrence in Trogir in the last hundred years has been marked by numerous discussions and different perspectives. Due to the lack of historical sources, concrete conclusions about the context of origin, dating and their interrelation are still not clearly defined. However, their belonging to the group of sculptural works from the 13th century, which consists of the aforementioned two pulpits and fragmentary or completely preserved examples of liturgical furniture from the Trogir Cathedral, the Church of St. Mary in Bribir and the ruined Romanesque cathedral of Dubrovnik. Through a comparative analysis of the fundamental components of Dalmatian pulpits and ciboriums, the artistic dialogues of the opposite shores of the Adriatic were revealed and stylistic similarities with certain Apulian sculptural works were established. The key point of the analysis was the convergence of the way of designing and design elements of that liturgical furniture, especially the performance of the motif of the capital. Finally, this thesis summarizes the previous reflections on the two pulpits, but also opens up some new questions that may be answered by future research.

Keywords: sculpture, pulpits, liturgical furniture, ajouré capitals, Dalmatia, Split, Trogir, 13th century

Likovni prilozi

Slika 1. Propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 2. Propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 3. Propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 4. Propovjedaonica katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 5. Donja zona propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 6. Baza stupa propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 7. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 8. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 9. Detalj kapitela propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 10. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

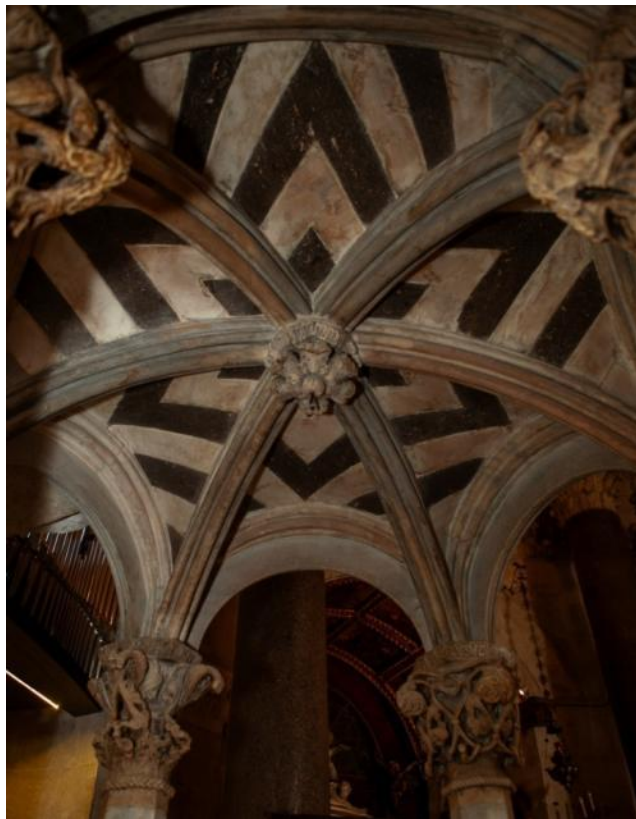
Slika 11. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 12. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 13. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 14. Svod propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 15. Detalj trokutastog pola među lukovima propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 16. Detalj vijenca propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Split (foto: Nikolina Durut)

Slika 17. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 18. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 19. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 20. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 21. Detalj parapeta propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 22. Kapiteli stupića parapeta propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu
(foto: Nikolina Durut)

Slika 23. Poprsje evanđelista Mateja u lunetici propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu
(foto: Nikolina Durut)

Slika 24. Prikaz lava sa zmajem pod tordiranim stupićem propovjedaonice katedrale Sv.
Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 25. *Lectorile* u obliku orla nad tordiranim stupićem propovjedaonice katedrale Sv. Dujma u Splitu (foto: Nikolina Durut)

Slika 26. Propovjedaonica katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 27. Donja zona propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 28. Baza stupa propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 29. Dio donje zone propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru
(foto: Nikolina Durut)

Slika 30. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 31. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 32. Detalj kapitela propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru
(foto: Nikolina Durut)

Slika 33. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 34. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 35. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 36. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 37. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 38. Kapitel propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 39. Svod propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 40. Detalj vijenca propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 41. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 42. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 43. Parapet propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 44. Detalj parapeta propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru
(foto: Nikolina Durut)

Slika 45. Prikaz lava pod stupićem koji podržava *lectorile* propovjedaonice katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 46. Sačuvane kandže nekadašnjeg *lectorila* u obliku orla (foto: Nikolina Durut)

Slika 47. Kapitel propovjedaonice katedrale Gospe Velike u Dubrovniku, depo katedrale
(izvor: I. FISKOVIĆ, 2015., 51.)

Slika 48. Glava orla nekadašnjeg *lectorila* propovjedaonice katedrale Gospe Velike u
Dubrovniku, depo katedrale (izvor: I. FISKOVIĆ, 2015., 51.)

Slika 49. Restauriran kapitel propovjedaonice franjevačke crkve Sv. Marije u Bribiru, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (izvor: K. LASZLO KLEMAR, 2016., 100.)

Slika 50. Ulomak s motivom zmajolike ptice iz franjevačke crkve Sv. Marije u Bribiru, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (izvor: K. LASZLO KLEMAR, 2016., 100.)

Slika 51. Zidna škropionica iz franjevačke crkve Sv. Marije u Bribiru, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (izvor: K. LASZLO KLEMAR, 2016., 102.)

Slika 52. Ulomak zaglavnog dijela luka prozorskog otvora (?), Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (izvor: K. LASZLO KLEMAR, 2016., 103.)

Slika 53. Ciborij katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 54. Kapitel ciborija katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 55. Kapitel ciborija katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 56. Kapitel ciborija katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

Slika 57. Kapitel ciborija katedrale Sv. Lovre u Trogiru (foto: Nikolina Durut)

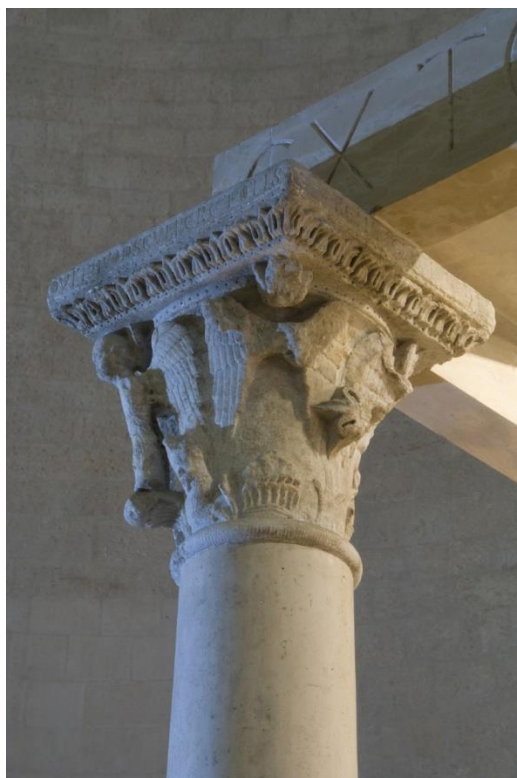
Slika 58. Kapitel iz klaustra franjevačkog samostana Sv. Frane u Zadru (izvor: E. HILJE – N. JAKŠIĆ, 2008, 182.)

Slika 59. Alfano da Termoli, ciborij katedrale San Sabino u Bariju, oko 1230. godine (izvor: <https://www.beweb.chiesacattolica.it/VisualizzaImmagine.do?sercd=1000003197&prog=1&statoinv=V&tipo=M5&fixedside=height>, pristupljeno 22. 4. 2024.)

Slika 60. Alfano da Termoli, kapitel ciborija katedrale San Sabino u Bariju, oko 1230. godine (izvor: <https://www.beweb.chiesacattolica.it/VisualizzaImmagine.do?sercd=1000008026&prog=1&statoinv=V&tipo=M5&fixedside=width>, pristupljeno 22. 4. 2024.)

Slika 61. Alfano da Termoli, kapitel ciborija katedrale San Sabino u Bariju, oko 1230. godine (izvor: <https://www.beweb.chiesacattolica.it/VisualizzaImmagine.do?sercd=1000008027&prog=1&statoinv=V&tipo=M5&fixedside=width>, pristupljeno 22. 4. 2024.)

Slika 62. Gualtiero da Foggia, kapitel ciborija katedrale San Valentino u Bitontu, Museo diocesano di Bitonto, oko 1240. godine (izvor: P. BELLI D'ELIA, 1992., 259.)

Slika 63. Niccolò Pisano, propovjedaonica krstionice katedrale u Pisi, 1260. godine (izvor: https://www.wga.hu/html_m/p/pisano/nicola/1pisa/0pulpit2.html, pristupljeno 22. 4. 2024.)

Slika 64. Majstor Mavar, grupa *Navještenja* na ciboriju katedrale Sv. Lovre u Trogiru, oko 1331. (izvor: I. BABIĆ, 2014., 309.)